

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

САБИНА АЛОВСАТ ГЫЗЫ ГУСЕЙНОВА

АУТЕНТИЧНЫЕ МАТЕРИАЛЫ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ
ДИАЛОГИЧЕСКОМУ ОБЩЕНИЮ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ
УЧАЩИХСЯ V-VI КЛАССОВ

5801.01 – Теория и методика обучения и воспитания
(методика преподавания английского языка)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по педагогике

Баку – 2016

Работа выполнена на кафедре лингводидактики Азербайджанского университета языков.

Научный руководитель: доктор наук по педагогике, профессор
Дилара Абдул гызы Исмаилова

Официальные
оппоненты: доктор наук по педагогике, профессор
Алимэ Осман гызы Османзаде

доктор философии по педагогике, доцент
Минаввар Фирудин гызы Мамедова

Ведущая организация: кафедра английского языка и методики
его преподавания Азербайджанского
государственного педагогического
университета

Защита состоится __30/03__ 2016 г. в _____ часов на заседании
Диссертационного совета Д.02.081 по защите диссертаций на
сосикание учёной степени доктора наук и доктора философии в
Азербайджанском университете языков.

Адрес: AZ 1014, г. Баку, ул. Рашида Бейбутова, 134.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Азербайджанского
университета языков

Автореферат разослан _____ 2016 г.

Учёный секретарь
Диссертационного совета Д.02.081,
доктор философии по филологии,
доцент

Севда Давуд гызы Вагабова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность исследования. Происходящие сегодня изменения в системе азербайджанского образования, в общественных отношениях, средствах коммуникации, использовании новых информационных технологий требуют повышения коммуникативной компетенции школьников. Формирование и совершенствование иноязычной коммуникативной компетентности в совокупности всех ее составляющих: речевой компетенции – совершенствование коммуникативных умений в речевом общении; развитие навыков оперирования диалогическими умениями в коммуникативных целях; социокультурной компетенции – увеличение объема знаний о социокультурной специфике англоговорящих стран, формирование умений выделить общее и специфическое в культуре родной страны и страны изучаемого языка.

Формирование образовательных компетенций учащихся школы, среди которых важное место отводится межкультурной компетенции, является актуальным вопросом современной методики преподавания иностранных языков¹.

В данном документе (куррикулум) выделены особенности формирования межкультурной компетенции личности как системы знаний о культуре страны иностранного языка, умений практического взаимодействия с представителями иных культур; качеств личности, необходимых для достижения взаимопонимания и эффективного общения с представителями изучаемого языка и культуры страны изучаемого языка. В нашем случае это V-VI классы, основная цель обучения - развитие иноязычной коммуникативной компетенции в совокупности таких компонентов, как речевая, языковая, социокультурная и учебно-познавательная компетенции.

Как известно, коммуникативная компетенция является важнейшим компонентом структуры владения языком в рамках коммуникативного направления в методике преподавания иностранных языков, а основным средством коммуникации признается диалогическое общение как основная форма устной речи (Н.Д.Гальскова, Г.Д.Гусейнзаде, Д.А.Исмаилова, А.О.Османзаде, В.В.Сафонова, Е.Н.Соловова и др.). Основу коммуникативной компетенции

¹ Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün xarici dil fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-XI siniflər). Bakı, 2012, 495s.

составляют коммуникативные умения, одним из средств развития которых является диалогическое общение.

В настоящее время в методической литературе имеется целый ряд исследований, посвященных проблеме обучения диалогической речи в средней и высшей школе (Р.Ю.Барсук, М.Л.Вайсбурд, Н.Т.Велиева, Г.Д.Гусейнзаде, С.Р.Гусейнова, Д.А.Исмаилова, М.Ю.Казиева, Н.А.Маммедова, А.О.Османзаде и др.).

Все эти исследования позволяют выявить резервы для успешного обучения диалогическому общению на английском языке. Однако, в современной научно-методической литературе еще не полностью разработана проблема аутентичности английской речи и речевого поведения в ситуациях диалогического общения.

Опыт обучения умениям диалогической речи, накопленный в последние годы, наш собственный опыт, а также анкетирование учителей, беседы с ними, анализ данных констатирующих срезов, анализ действующих учебников для V-VI классов по английскому языку выявил существенные недостатки в формировании коммуникативных умений и навыков учеников в процессе диалогического общения.

Представляется, что одним из главных путей решения данной проблемы и, одновременно, одним из условий достижения желаемой аутентичности речи и речевого поведения учащихся при отсутствии естественной языковой среды, является методически эффективная организация работы с аутентичными диалогами, заключающаяся в разработке системы аутентичных материалов и упражнений, способствующих созданию имитации аутентичной коммуникативной среды.

Неразработанность проблемы обучения диалогическому общению средствами аутентичных материалов в V-VI классах даёт основание полагать, что она является не исследованной и актуальной.

Все изложенное свидетельствует об актуальности поставленной проблемы, что обусловило выбор темы диссертационного исследования: *«Аутентичные материалы как средство обучения диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов»*.

Объектом исследования является обучение диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов средствами аутентичных заданий в контексте межкультурной коммуникации.

Предметом исследования является методика использования аутентичных диалогов в процессе формирования диалогических умений и навыков на английском языке учащихся V-VI классов.

Цель исследования – теоретическое и экспериментальное обоснование эффективности использования аутентичных материалов в обучении диалогическому общению на английском языке в V-VI классах.

В ходе исследования была выдвинута *гипотеза*, которая заключается в том, что обучение диалогическим умениям на английском языке разного уровня сложности в V-VI классах средней школы будет более успешным, если; во-первых, в учебном процессе реализуются основные учебные функции диалогической речи в специальных аутентичных диалогизированных упражнениях; во-вторых, учитываются особенности содержания этих функций и условия их реализации.

Цель, предмет, объект и гипотеза исследования диктуют решение следующих *задач*:

- выявить лингвистические характеристики компонентов диалогического общения;
- исследовать и определить психологические и психолингвистические предпосылки формирования коммуникативных умений и навыков у учащихся в процессе диалогического общения;
- выявить диалогические умения и навыки у учащихся V-VI классов с использованием ситуаций в процессе диалогического общения;
- определить место аутентичности как средства обучения диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов средней школы;
- разработать критерии отбора и место аутентичных диалогов в системе обучения диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов средней школы;
- рассмотреть межкультурный подход и определить его основные принципы в обучении английскому диалогическому общению в средней школе;
- разработать ситуативно-содержательную основу в диалогическом общении;
- разработать систему обучающих упражнений и заданий на основе аутентичных диалогов с учетом речевых действий учащихся V-VI классов на этапах формирования навыков и развития умений диалогическому общению низших, средних и высших уровней;
- экспериментально проверить разработанную методику

обучения диалогическому общению средствами аутентичных диалогов учащихся V-VI классов;

- проанализировать результаты экспериментального обучения.

Методы исследования. Задачи исследования решались на основе использования комплекса научных методов, а именно:

- изучены и проанализированы материалы по лингвистической, психологической и методической литературе по проблеме исследования;
- экспериментально проверена разработанная методика в практике преподавания диалогическому общению средствами аутентичных диалогов учащихся V-VI классов;
- использованы методы математической статистики.

Научная новизна заключается в том, что в данном исследовании проблема обучения умениям диалогического общения на английском языке средствами аутентичных материалов в V-VI классах решается на основе функционального подхода. Выделенные функции реализуются в аутентичных диалогизированных упражнениях, которые позволяют учащимся овладевать необходимыми навыками и умениями для диалогического общения на коммуникативном уровне.

С позиций функционального подхода проблема решается в трех аспектах: а) определение уровня коммуникативно-достаточного владения диалогическим общением на английском языке в V-VI классах средней школы; б) выявление возможностей использования диалогической речи в обучающей функции и описание тех дидактических условий, в которых эта функция может оптимально реализоваться; в) описание ситуативно-содержательной основы диалогизированных упражнений.

Теоретико-методологической основой диссертации стали исследования коммуникативного подхода в методике обучения иностранным языкам: (Р.Ю.Барсук, Р.П.Мильруд, Е.И.Пассов, В.В.Сафонова, Е.Н.Соловова, С.Ф.Шатилов и др.); исследования в области психолингвистики и социальной психологии (Ф.Ибрагимбеков, А.Н.Леонтьев, С.И.Сеидов и др.); психология обучения иностранным языкам (А.А.Алхазисвили, И.А.Зимняя и др.); коммуникативного подхода и теории обучения межкультурной коммуникации (Н.Т.Велиева, Н.Д.Гальскова, Г.Д.Гусейнзаде, Г.В.Елизарова, Д.А.Исмаилова, М.Ю.Казиева, В.П.Кузовлев, А.А.Леонтьев, А.О.Османзаде, В.В.Сафонова, П.В.Сысов,

И.Б.Царькова, М.Веннет, Е.Т.Холл, М.Хаммер и др.); концепции диалога и теории диалога как формы речи в методике преподавания иностранных языков (Р.Ю.Барсуков, Г.Д.Гусейнзаде, Д.А.Исмаилова, М.Ю.Казиева, А.О.Османзаде и др.).

Теоретическое значение исследования заключается в том, что в работе дается теоретическое обоснование методики формирования коммуникативной компетенции у учащихся V-VI классов и определение особенностей методики обучения диалогическому общению в опосредованной аутентичными материалами межкультурной коммуникации.

Практическая значимость состоит в разработке методики формирования коммуникативных умений и навыков в процессе диалогического общения на английском языке, которая может быть использована на практических занятиях по английскому языку, в курсе лекций и на семинарских занятиях по методике преподавания иностранных языков в высшей школе, а также в системе повышения квалификации учителей школ, преподающих иностранные языки.

На защиту выносятся следующие положения:

1. Аутентичные диалоги являются эффективным средством развития и совершенствования коммуникативной компетенции учащихся V-VI, поскольку они представляют собой образцы стилей речевого поведения носителей языка.

2. Диалогический характер аутентичных текстов имеет наибольшую эффективность для развития коммуникативной компетенции учащихся V-VI классов.

3. Методика формирования коммуникативной компетенции учащихся с помощью аутентичных диалогов должна содержать упражнения и задания, обеспечивающие усвоение образцов речевого поведения носителей языка.

4. Использование аутентичных контактов, интегрирующих язык и культуру, формирует способность учащихся осуществлять межкультурное общение.

Необходимым условием повышения эффективности овладения учениками умениями диалогического общения является создание коммуникативности, обеспечивающее реальную возможность практического применения английского языка как средства обучения в аутентичных ситуациях.

Основные этапы исследования.

1. Теоретический анализ психолого-педагогической, методической,

социологической литературы, на котором определялись теоретические предпосылки, методологические положения, формулировалась гипотеза, цели и задачи исследования.

2. Уточнение сущности исследуемого понятия, когда корректировалась цель, гипотеза и предмет исследования.

3. Проведение срезов (предэкспериментальный, текущий, постэкспериментальный) и экспериментальное обучение, во время которых осуществлялась обработка данных, полученных в ходе эксперимента.

4. Систематизация и обобщение экспериментальных данных, сопоставление результатов исследования, на основании которых сформулированы выводы – на этом этапе оформлялось диссертационное исследование.

Апробация исследования и внедрение его результатов. Предлагаемый комплекс аутентичных заданий в процессе обучения диалогическому общению в V-VI классах средней школы в течение трех лет подвергался экспериментальной проверке в средней школе № 299 г. Баку в 2011-2014 учебных годах.

Основные положения диссертации были обсуждены на кафедре лингводидактики Азербайджанского университета языков. Результаты исследования докладывались и обсуждались на научных конференциях по повышению квалификации учителей иностранного языка, а также нашли отражение в статьях и тезисах, опубликованных в республиканских и зарубежных научных журналах.

По теме диссертации опубликованы 10 статей и 8 тезисов.

Структура диссертации. Цель и задачи исследования определили структуру диссертации, которая состоит из введения, трех глав, заключения, библиографии и приложений.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, определяются его объект, предмет, цели, задачи, научная новизна, теоретическая концепция, практическая значимость, формулируется гипотеза и основные положения, выносимые на защиту.

В первой главе *«Теоретические основы обучения диалогическому общению средствами аутентичных материалов на английском языке учащихся средней школы»* рассматриваются теоретические предпосылки использования аутентичных диалогов в процессе диалогического общения на английском языке учащихся V-VI классов. Данная

глава состоит из трех подглав. В первой подглаве под названием *«Лингвистические характеристики компонентов диалогического общения на английском языке»* анализируются лингвистические характеристики компонентов диалогического общения.

По своей природе общение диалогично, и, вследствие его двусторонности, продуктом этого процесса становятся новые знания, ощущения, мысли, речевые интенции. Все это оказывает воздействие на личность участников коммуникативного процесса, изменяя их взаимоотношения и их самих. Диалогической речи свойственен двусторонний характер, включение (попеременно) двух видов речевой деятельности - и говорения, и аудирования - и особенности их функционирования: спонтанность, ситуативность, включение в общение наряду с лингвистическим кодом паралингвистического (мимики, жестов, действий партнеров) и экстралингвистического (предметного окружения и т.п.); коллективный характер создаваемой информации и возможность ее различной оценки со стороны собеседников. В данной подглаве рассматриваются подробные характеристики диалогической речи, которые в наибольшей степени связаны с задачами настоящего исследования: спонтанность вызывается непосредственным характером общения, который является обязательным фактором, обуславливающим нормальное функционирование диалогической речи. С фактором спонтанности теснейшим образом связан темпоральный режим высказываний в диалогическом общении. Поскольку в реальной ситуации у собеседников, как правило, нет времени на детальное обдумывание своих высказываний, оперирование языковыми средствами (в нашем случае - структурами вопросов различного типа и ответов к ним, имеющими различное лексическое наполнение) должно быть автоматизировано.

Ситуативный характер диалогической речи связан с тем, что в процессе коммуникации за партнерами закреплены определенные социально-зафиксированные роли (учитель и ученик, врач и больной, продавец и покупатель, отец и сын и др.). «Через роли преломляются внутренние отношения участников, как к партнеру, так и к самому себе»¹, «снимает все избыточные средства, которые в условиях

¹ Яноушек Я. Социально-психологические проблемы диалога в процессе сотрудничества между людьми // Психолингвистика за рубежом. М., 1972, с. 93.

письменного общения должны быть раскрыты в высказывании»¹.

Термин «речевая ситуация» не имеет в настоящее время однозначного толкования. (См. трактовку этого термина в работах А.А.Алхазидзе, И.М.Бермана и В.А.Бухбиндера, Е.М.Верещагина и В.Г.Костомарова, А.А.Леонтьева, Е.М.Розенбаума и др.) Не останавливаясь подробно на этом вопросе, отметим, что в данной работе мы, вслед за А.А.Леонтьевым², под речевой ситуацией понимаем «совокупность условий, речевых и неречевых, необходимых и достаточных для того чтобы осуществить речевое действие».

Лингвистические особенности диалогического общения характеризуются двумя противоположными тенденциями: тенденцией к экономии языковых средств (следствие непосредственного характера общения и ситуативности) и, одновременно, тенденцией к некоторой избыточности этих средств (следствие спонтанности). Так, лексические сокращения типа *bike, cab, car, exam, taxi*, и др. вошли в современный английский язык.

Вторая тенденция – определенная избыточность языковых средств - обнаруживается преимущественно на лексическом уровне: появление так называемых «заполнителей молчания» (*silence-fillers*) или ничего не значащих слов, которые говорящий использует, когда пытается найти подходящий ответ (*delay-words*). Например: *well, well now, let me see, let me think, yes yes*³.

Для успешной разработки эффективной методики развития коммуникативной компетенции на основе аутентичных диалогов подробно рассматриваются психологические и психолингвистические предпосылки формирования коммуникативных умений и навыков у учащихся в процессе диалогического общения, чему посвящается вторая подглава *«Психологические и психолингвистические предпосылки формирования коммуникативных умений и навыков у учащихся в процессе диалогического общения»*. Данная подглава выявляет психолингвистические и психологические предпосылки,

¹ Колшанский Г.В. Теоретические проблемы билингвизма // Лингвистика и методика в высшей школе. М.: Высшая школа, 1967, вып. 4, с.165.

² Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. М.: Просвещение, 1969, с. 89.

³ Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе / Под ред. А.Д.Климентенко, А.А.Миролюбова. М.: Педагогика, 1981, 455 с.

которые могут быть положены в основу методики обучения диалогическому общению на ранних этапах обучения английскому языку в средней школе. Они требуют рассмотрения: 1) особенностей функционирования говорения и аудирования как видов речевой деятельности в ходе диалогического общения, а также психологических механизмов, необходимых для их функционирования, и 2) ряда психологических проблем формирования коммуникативных умений и навыков в процессе диалогического общения.

Формирование необходимых для диалогического общения умений и навыков тесно связано с функционированием психических механизмов, лежащих в основе говорения и аудирования и определяющих важнейшие психологические характеристики этих видов речевой деятельности. Механизм осмысления или «механизм установления смысловых связей разной меры опосредования»¹.

Следующим из наиболее важных общефункциональных механизмов, лежащих в основе и говорения, и аудирования, является механизм, основанный на действии универсального закона опережающего отражения действительности.²

Опережающее отражение может быть применимо к любой ситуации, в которой оказывается человек, к любой осуществляемой им деятельности, в том числе и к речевой деятельности (С.Е.Shannon³ и др.). В продуктивных видах речевой деятельности предвосхищение проявляется в виде упреждающего синтеза⁴. Предвосхищение в рецептивных видах речевой деятельности носит характер вероятностного прогнозирования, которое определяется как «способность сопоставлять поступающую информацию о наличной ситуации с хранящейся в памяти информацией о прошлом опыте и на основании всех этих данных строить гипотезы о предстоящих событиях, приписывая ту или иную вероятность»⁵. При обучении

¹ Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. М.: Просвещение, 1985, с. 91.

² Зимняя И.А. Опережающее отражение в речевом поведении // Иностранные языки в высшей школе, 1974, № 8, с. 85.

³ Shannon C.E. Predication and Entropy of Printed English // Bell System Technology. V. 9, No.30, 1951, p. 50.

⁴ Жинкин Н.И. Механизмы речи. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958, с. 38.

⁵ Фейгенберг Р.М., Иванников В.А. Вероятностное прогнозирование и преднастройка к движениям. М.: Изд-во МГУ, 1978, с. 8.

диалогическому общению возникает необходимость формированию механизма внимания, ибо он функционирует в условиях постоянного переключения с одного вида речевой деятельности (говoreния-аудирования) на другой (аудирование-говoreние) и в условиях частичного наложения актов восприятия и порождения. Все рассмотренные выше механизмы связаны с механизмом памяти. В речевой деятельности функционируют два вида памяти: долговременная и кратковременная¹.

Следующий круг вопросов, требующих рассмотрения в рамках настоящего исследования, связан с общей проблемой формирования навыка, чему посвящается третья подглава *«Определение степени сформированности диалогических умений и навыков в процессе диалогического общения на английском языке учащихся V-VI классов средней школы»*.

В структуре умений можно выделить несколько компонентов, необходимых для успешного протекания диалогического общения. Во-первых, это операционный компонент, обеспечивающий выполнение лингвистических операций. Во-вторых, речевая деятельность невозможна без наличия мотивационного компонента, связанного с потребностью и мотивом, возникающими в определенной ситуации и направляющими все механизмы порождения и восприятия речи. В-третьих, в структуре умений речевой деятельности следует выделить коммуникативный компонент, связанный с ориентацией в ситуации (анализ обстановки, оценка собеседника) и с соответствующим построением речи. Адекватность речевого поведения во многом зависит от уровня сформированности именно коммуникативного компонента. В-четвертых, для осуществления деятельности общения необходим интеллектуальный компонент, который означает способность субъекта совершать речемыслительные, мнемические, перцептивные и некоторые другие операции для построения содержательной и формальной сторон высказывания.

Учитывая изложенное, формирование коммуникативных умений и навыков учащихся в процессе диалогического общения средствами аутентичных заданий базируется на синтезе операционного, мотивационного, коммуникативного и интеллектуального.

¹ Серeda Г.К. Проблема памяти и обучения // Вопросы психологии, 1970, № 1, с. 115.

Вторая глава под названием *«Основы обучения английскому диалогическому общению учащихся V-VI классов с использованием аутентичных материалов»* состоит из четырех подглав. Первая подглава второй главы называется *«Аутентичность как единица обучения диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов средней школы»*. Основной целью данной подглавы является рассмотрение методической аутентичности учебного диалогического текста, создание в учебных целях материалов, заданий и ситуаций, максимально приближенных к естественным.

Мы, вслед за исследователем Р.П.Мильруд¹, выделяем три основных аспекта методически аутентичного диалогического текста - методический, структурный и содержательный. Методический аспект предусматривает доступность диалогического текста, его соответствие конкретным задачам обучения, его методическую эффективность. К структурным параметрам относятся композиционные и языковые характеристики диалогического текста, особенности его построения, взаимосвязь его частей, аутентичность лексико-грамматического оформления, адекватность языковых средств в конкретном контексте и т.д. В содержательном плане методически аутентичный диалогический текст характеризуется естественностью описываемой ситуации, отражением национально-культурной специфики страны изучаемого языка, информативностью и способностью вызывать у обучаемого заинтересованность и аутентичную эмоциональную реакцию.

Для нашего исследования одним из главных путей решения проблемы обучения диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов и одновременно одним из условий достижения желаемой аутентичности речи и речевого поведения учеников при отсутствии естественной языковой среды является методически эффективная организация работы с аутентичными материалами, заключающаяся в разработке системы аутентичных заданий и упражнений, способствующих созданию имитации аутентичной коммуникативной среды.

Нами были выделены следующие критерии отбора аутентичных диалогических текстов: критерий соотнесенности со сферой предстоящей учебной деятельности; критерий аутентичности; критерий социокультурной насыщенности; критерий лингвистической ценности, чему

¹ Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology. М.: Дрофа, 2005, с. 92.

была посвящена вторая подглава данной главы «*Критерии отбора и место аутентичных диалогов в системе обучения диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов средней школы*». Критерий социокультурной насыщенности предполагает отбор типичных стереотипных аутентичных текстов, отражающих особенности культуры страны изучаемого языка, показывающих полное или частичное несовпадение социокультурного фона с родной культурой учеников. Социокультурная насыщенность отбираемых аутентичных текстов обусловлена их аутентичностью. Проиллюстрируем сущность данного критерия на примере.

- *How much is that?*
- *Two pounds eighty, please.*
- *Keep the change.*
- *Thank you very much.*

Другой важный критерий отбора аутентичных материалов – лингвистическая ценность. В отобранных нами для цикла занятий представлены наиболее частотные коммуникативно лексические единицы, за счет которых идет пополнение активного словаря учащихся V-VI классов. Отобранные аутентичные диалоги на основании критериев соотнесенности со сферой обучения диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов, их социокультурная насыщенность и лингвистическая ценность явились материалом для последующего создания методической типологии.

В нашем исследовании мы предлагаем разделить все аутентичные диалоги, используемые при обучении английскому языку в V-VI классах - на учебно-аутентичные и аутентичные.

Учебно-аутентичные диалоги – это материалы, специально разработанные с учетом всех параметров аутентичного учебного процесса и критериев аутентичности и предназначенные для решения конкретных учебных задач.

Следует отметить, что в соответствии с новыми программными требованиями по иностранным языкам предусматривается использование аутентичных диалогов в процессе диалогического общения на английском языке учащихся V-VI классов как средства развития коммуникативной компетенции в контексте межкультурной коммуникации, чему и посвящается третья подглава под названием «*Межкультурный подход и его основные принципы в обучении английскому диалогическому общению средствами аутентичных*

диалогов учащихся V-VI классов средней школы». В лингводидактике предлагается определения понятия «межкультурная коммуникация» как адекватное взаимопонимание участников коммуникации, принадлежащих к разным национальным культурам (Г.Д.Гусейнзаде¹, Д.А.Исмаиловой², А.О.Османзаде³, В.В.Сафоновой⁴ и др.). Диалогический аутентичный текст связан с культурой, именно текст хранит информацию о национальном поведении.

С учетом межкультурного подхода в обучении диалогическому общению средствами аутентичных диалогов были рассмотрены его основные принципы: принцип коммуникативной направленности, принцип дифференциации и интеграции обучения диалогическому общению на английском языке и принцип билингвального обучения (с учетом родного языка).

Ситуации, которые можно положить в основу обучения диалогическому общению, определяются с учетом функций общения. Места речевого диалогического действия в акте деятельности, типы и виды диалогов, которым нужно научить учащихся в каждом классе, особенностей процесса диалогического общения – посвящается четвертая подглава *«Диалогическое общение на английском языке и его ситуативная основа»*.

Одной из особенностей диалогического общения считается наличие в нем так называемых «ситуаций контекстуально-мотивированной речи»⁵, вызванных предыдущей репликой собеседника. Содержательную основу условно-речевой ситуации составляют: 1) факты, касающиеся всей жизнедеятельности учащихся класса, 2) аутентичные диалоги, 3) визуальные средства наглядности. Мы разделяем точку

¹ Гусейнзаде Г.Д. Лингводидактический анализ речевой коммуникации на английском языке: Автореф. дис. ... докт.пед.наук. Баку, 2004, с. 24.

² Исмаилова Д.А. Общетеоретические аспекты культуроведческого общения иноязычной коммуникативной практики учащихся // Иностранные языки в Азербайджане, 2007, № 1, с. 55.

³ Османзаде А.О. Межкультурная коммуникация как методологическая основа подготовки профессиональных переводчиков / Перевод и транснациональные процессы. Тезисы международной конференции. Баку: Poliqrifiya Mərkəzi, 2005, с. 86

⁴ Сафонова В.В. Проблемные задания на уроках английского языка в школе. М.: Еврошкола, 2001, с. 9.

⁵ Леонтьев А.А. Психология общения. Тарту: изд-во Тарт. ун-та, 1974, с.99.

зрения М.Л.Вайсбурд¹ о том, что на уроке английского языка речевая ситуация неизбежно становится учебной речевой ситуацией. Учебное диалогическое общение разворачивается в учебных ситуациях и является основным фактором организации диалогизированных упражнений, способствующим формированию всех компонентов умений диалогической речи. Учебное диалогическое общение на уроках английского языка - это особый вид деятельности, основные характеристики которой, в первую очередь, обусловлены тем, что он разворачивается в специально организованных учебных условиях, его существенной особенностью является учебная коммуникативность.

Из сказанного, очевидно, что нельзя уподобить учебное диалогическое иноязычное общение естественному. Возможно лишь частичное сходство между этими процессами. В то же время, сходство это необходимо, иначе мы не сможем достичь основной цели обучения иностранным языкам - овладение учащимися иноязычной речевой деятельностью. Таким образом, правильнее было бы говорить не о принципе коммуникативности при обучении английскому диалогическому общению учащихся V-VI классов, а о принципе учебной коммуникативности, т.к. она является условной и специально организованной в дидактических целях, характеризует синтез двух видов деятельности - учебной и коммуникативной.

При обучении английскому языку целесообразно различать собственно умения диалогической речи в норме и элементарные умения диалогической речи на изучаемом языке. Под последними имеется в виду такое пользование ограниченным набором языковых средств для выражения мыслей в условиях взаимодействия партнеров, которое характеризуется разной степенью совершенства. Их структура включает все выделенные компоненты, однако, уровень развития данных компонентов будет разным для разных условий и этапов обучения.

Элементарные умения диалогической речи на изучаемом языке внутри одного цикла уроков по теме проходят три уровня в своем развитии. Соответственно, выделяются умения диалогической речи начального, среднего и высшего уровней. Они отличаются друг от друга диапазоном переноса речевых операций и действий, степенью их прочности, обобщенности, подвижности и полноты.

¹ Вайсбурд М.Л. Использование учебно-речевых ситуаций при обучении устной речи на иностранном языке. Обнинск: Титул, 2001, с.75.

Основным методическим инструментарием к аутентичным диалогам является система обучающих диалогизированных упражнений и заданий, о содержании которых речь пойдет в 3-й главе под названием «*Опытно-экспериментальная работа по формированию навыков диалогического общения учащихся V-VI классов средствами аутентичных диалогов*».

В нашем исследовании мы выделяем *этапы* развития умения диалогического общения. Задача *1-го этапа* – развитие умений диалогического общения начального уровня в пределах одного диалогического единства. На этом этапе выполняются условно-коммуникативные упражнения, учебно-речевая ситуация которых строго определена установкой, указывающей общую тему беседы и речевые интенции собеседников. Эта ситуация разрешается одним диалогическим единством.

Результатом на *2-м этапе* обучения должны быть умения диалогического общения среднего уровня.

Учащиеся должны овладеть навыком порождения учебного расширенного микродиалога, состоящего из нескольких диалогических единств и включающего расширенные реплики. Учебно-речевая ситуация создается или установкой, указывающей на необходимость ряда речевых действий, или содержанием стимулирующей реплики, побуждающей учащихся обменяться собственными репликами. При овладении же стереотипными диалогам используется, заучивается и варьируется небольшой диалог-образец.

На *3-м этапе* развиваются умения диалогического общения высшего уровня. На этом этапе выполняются речевые упражнения в подготовленной речи, продуктом которых является развернутый аутентичный диалог.

В 3-й главе, состоящей из четырех подглав, рассматриваются основные факторы организации диалогизированных упражнений: условно-речевые (условно-коммуникативные) и собственно речевые¹. Первые предназначаются для формирования речевых навыков и одновременного развития умений диалогической речи начального и среднего уровней (условно-речевые упражнения 1 и 2). Вторые имеют целью развитие умений диалогической речи высшего уровня.

¹ Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе. Л.: Просвещение, 1986, с. 121.

Название первой подглавы «*Речевые действия учащихся на этапах формирования навыков и развития умений диалогическому общению низших уровней*». В ней рассматриваются такие вопросы как характер учебного общения, особенности учебно-речевых ситуаций, способы их создания, их содержательная основа, виды установок, определяются требования к учебно-речевым ситуациям, анализируются действия учителя и учащихся в диалогизированных упражнениях, разных по сложности, описываются дидактические условия на разных этапах (опоры, режимы работы, контроль со стороны учителя, степень подготовленности диалогов).

На этапе, где основной методической задачей является формирование речевых навыков и развитие речевых умений диалогической речи начального уровня, сама последовательность упражнений, которая предусматривает постепенное нарастание трудностей, с которыми сталкивается учащийся. Сначала ученики только воспринимают стимулирующую реплику и выполняют реагирующие действия по аналогии с ней в рамках одного типа диалогического единства. Затем они овладевают и порождением стимулирующей реплики, опираясь на предшествующие образцы учителя и установку. Последовательность диалогических единств такова: Например:

Asking the way:

- *Excuse me, please. Could you tell me how to get to the town centre?*
- *First right, second left. You can't miss it.*
- *Is it too far to walk?*
- *No, it's only a couple of hundred yards.*
- *Thanks very much.*
- *It's a pleasure.*

Каждый тип диалогического единства многократно повторяется внутри условно-речевого упражнения. Учащиеся самостоятельно отбирают и располагают в структурах те лексические единицы, которые необходимы для передачи задуманного ими содержания.

Таким образом, мы предлагаем следующие требования, соблюдение которых обеспечивает оптимальное выполнение парных упражнений (условно-коммуникативных): 1) предварительная фронтальная отработка языкового материала, 2) овладение техникой выполнения упражнений, 3) управление деятельностью учащихся с помощью четких установок, 4) наличие содержательных и формальных опор, дополнительных опор для слабо успевающих учащихся, 5) последующее фронтальное выполнение упражнений, 6) правильный подбор пар.

Название второй подглавы данной главы «*Речевые действия учащихся на этапе развития умений диалогическому общению среднего уровня*». На данном этапе сначала обучаемые составляют диалоги в парах по одной из предложенных ситуаций с подготовкой во времени, которое дается не для заучивания диалогов наизусть, а для определения основных смысловых вех беседы, обсуждения общей стратегии каждого собеседника, припоминания некоторых языковых средств. Данный этап обучения диалогическому общению представляет собой автоматизацию учебно-речевых действий, когда происходит организация микроситуаций.

V класс. На этом этапе мы предложили учащимся задания, обучающие реагировать на ситуацию: *If you are late what will you say? If you don't know the word what will you say? If you are on duty today what will you say?* На основе этих заданий учащиеся смогли составить самостоятельно диалогические высказывания. Таким образом, выполняя ситуативно-окрашенные речевые упражнения, ученики 5-го класса в конце данного этапа смогли составлять диалоги относительно самостоятельно.

VI класс. Речевое действие осуществляется на основе темы “*Sports and Games*”. Учащимся была предложена такая ситуация: *You are a famous and experienced teacher. You select your pupils for various sports.* Для закрепления предлагалась такая ситуация: *A journalist asks you what sport you prefer and where you usually do it.*

Этот этап завершился составлением диалогов. Таким образом, смысл учебно-речевых ситуаций второго этапа заключается в том, что все ученики получают однотипные задания, а от них требуется воплотить указанное намерение в парах в процессе диалогического общения. Происходит отработка инициативных реплик просьбы, совета, рекомендации, согласия, сомнения и т.п., которые позволяют выразить свое отношение к полученной информации в диалогическом общении.

В результате экспериментально-опытного обучения ученики смогли самостоятельно составлять относительно безошибочные диалогические высказывания. Учащиеся повторили разговорные штампы и клише и далее использовали их в нужных речевых ситуациях.

«*Речевые действия учащихся на этапе развития умений диалогическому общению высшего уровня на основе аутентичных заданий/диалогов*» называется третья подглава, в которой констатируется, что использование аутентичных диалогов, представляющих собой естественное речевое произведение, созданное в методических

целях, в частности, в обучении диалогическому общению, способствует имитированию и погружению учеников в естественную речевую среду на уроках английского языка. Нами были использованы аутентичные диалоги на этапе развития умений диалогическому общению на английском языке высшего уровня в V-VI классах.

Например, в V-м классе: *Happy Birthday!*

Father: Hi Michael. Happy Birthday! How old are you today?

Son: Seven.

Father: Alright. Well, let's sing Happy Birthday.

Happy Birthday to you,

Happy Birthday to you,

Happy Birthday dear Michael,

Happy Birthday to you.

Father: Alright. So what should we do first?

Son: How about cake and ice cream?

Father: Okay. Well, let's light the candles. Okay, and make a wish! Don't . . . don't tell me.

Son: Don't tell you?

Father: Yeah, don't tell me. Okay, and go ahead and blow out the candles. Okay, let's cut the cake, and then we can have cake and ice cream. And what do you want to do after the cake and ice cream?

Son: Play football.

Father: Alright. Happy Birthday, Michael.¹

VI-й класс: *Calling a friend.*

Bill: Hey, this is Bill. I'm sorry I'm not in. Just leave a message. [Beep]

Hank: Hey Bill. This is Hank.

I'm just calling to let you know that I'll be a little late to the game tomorrow night.

I have to work a few extra hours to finish a report.

I should wrap things up sometime between seven and eight o'clock.

Oh, then I'm planning on dropping by Lisa's house for about an hour since she's been sick recently. And, uh, one more thing. I'll swing by my house to pick up some food for the game. See you then.²

Результаты опытного обучения показывают, что обучение английскому диалогическому общению учащихся V-VI классов средствами аутентичных заданий стимулирует иноязычную коммуникацию,

¹ Regent Language Schools. Oxford, 2010, 150 p.

² Там же.

вызывает эмоционально познавательный интерес, активизирует речемыслительную деятельность, стимулирует речевую активность, инициативность и развивает аутентичность.

Последняя четвертая подглава третьей главы работы называется «*Экспериментальная проверка эффективности предлагаемой методики*». Описанная выше методика развития коммуникативной компетенции учащихся V-VI классов в процессе диалогического общения на английском языке средствами аутентичных материалов экспериментально проверялась в средней школе №.299 г.Баку в 2011-2012, в 2012-2013 и в 2013-2014 учебных годах.

Первый этап экспериментальной работы; содержание констатирующего эксперимента.

В. Второй этап экспериментальной работы; содержание обучающего эксперимента.

С. Третий этап экспериментальной работы; содержание опытно-экспериментального обучения.

Констатирующий срез был проведен в школе №299 г. Баку в четырех V-VI классах (80 учащихся) с тем, чтобы установить уровень диалогических умений учеников на английском языке. Данные констатирующего среза средней школы № 299 г. Баку показывают, что развитие умений диалогического общения на английском языке по действующим учебникам по английскому языку осуществляется недостаточно эффективно. В школе № 299 г. Баку 72,5% учащихся в 2011-2012 учебном году не справились с программными требованиями.

Обучающий эксперимент. Эксперимент проводился в течение двух лет в средней школе № 299 г. Баку в 2012-2013 и в 2013-2014 учебных годах. По окончании эксперимента в контрольных и экспериментальных группах осуществлялась запись итоговых диалогов учащихся. У обучаемых развивались умения диалогического общения. Контрольные группы обучались строго по действующим учебникам английского языка для V-VI классов. В экспериментальных группах обучение строилось в соответствии с основными положениями исследования, на основе которых был разработан комплекс упражнений и заданий по формированию умений диалогического общения средствами аутентичных диалогов на английском языке учащихся V-VI классов.

Результаты эксперимента анализировались: а) по каждому параметру в отдельности, при этом они выражались в разных единицах, отражающих их специфику; б) в совокупности по основным свойствам

диалогической речи, об уровне развития которых они свидетельствуют, при этом все они были выражены в процентах; в) в процентном соотношении, полученном от максимальных и средних показателей по выделенным параметрам в ЭГ и КГ.

Соотношения общих суммарных оценок показали, что диалоги учащихся ЭГ характеризуются большим соответствием ситуации (в 3 раза), большей содержательностью (в 2,7 раза), большей инициативностью (в 2 раза), лучшими навыковыми характеристиками (в 2,5 раза). В общей сложности уровень развития умений диалогического общения на английском языке в ЭГ при данной методике подсчета в 2,5 раза выше, чем в КГ. Качественный показатель предлагаемой нами методики оказался на 70 % выше традиционной.

Подробное описание опытного обучения предлагается в 3.4. диссертации.

Результаты эксперимента убедительно подтверждают преимущества методики обучения диалогическому общению средствами аутентичных диалогов на уроках английского языка в V-VI классах средней школы.

В *Заключении* представлены основные выводы и обобщения, вытекающие из содержания диссертации.

В результате проведённого исследования методики обучения диалогическому общению на английском языке учащихся V-VI классов средствами аутентичных материалов нами были получены следующие теоретические и практические результаты:

1. Выявление социолого-психологических и лингвистических особенностей диалогической речи создает предпосылки для рационального обучения этой форме речи и, в частности, для разработки методики формирования коммуникативных умений и навыков учащихся средствами аутентичных материалов в процессе диалогического общения.

2. Анализ лингвистических и логико-смысловых характеристик диалогической речи, обусловленных такими ее особенностями, как непосредственный характер общения, спонтанность и ситуативность, позволяет сформулировать следующие положения относительно обучения диалогическому общению учащихся средней школы. С самого начала в основу обучения диалогическому общению должны быть положены аутентичные микродиалоги, которые имеют смысловую законченность и подаются на фоне определенной ситуации, близкой жизненному опыту и интересам учащихся.

3. В структуру умений диалогического общения входят операционный, мотивационный, коммуникативный и интеллектуальный компоненты, механизмы которых в комплексе обеспечивают пользование языком для выражения мыслей в устной форме в условиях взаимодействия партнеров, попеременно выступающих в разных ролях: слушающего и говорящего.

4. При обучении английскому языку целесообразно различать элементарные, начальные умения диалогического общения на английском языке.

Элементарные, начальные умения диалогического общения на английском языке внутри одного цикла уроков по теме проходят три уровня в своем развитии. Соответственно выделяются умения диалогического общения начального, среднего и высшего уровней. Они отличаются друг от друга диапазоном переноса речевых операций и действий, степенью их прочности, обобщенности, подвижности и полноты.

5. Учебная программа по иностранным языкам (куррикулум) предусматривает использование аутентичных диалогов в процессе диалогического общения на английском учащихся V-VI классов как средства развития коммуникативной компетенции в контексте межкультурной коммуникации.

6. В ходе опытно-экспериментальной работе по формированию навыков диалогического общения учащихся V-VI классов средствами аутентичных диалогов была разработана типология диалогизированных упражнений: условно-речевые (условно-коммуникативные) и собственно речевые. Первые предназначались для формирования речевых навыков и одновременного развития умений диалогической речи начального и среднего уровней (условно-речевые упражнения 1 и 2), вторые имели целью развитие умений диалогической речи высшего уровня.

7. Результаты эксперимента убедительно показывают преимущества методики обучения диалогическому общению средствами аутентичных диалогов на уроках английского языка в V-VI классах средней школы.

Основное содержание работы отражено в следующих публикациях:

1. Приёмы активизации диалогического общения учащихся на занятиях английского языка в рамках формирования коммуникативных умений // *Elmi Xəbərlər*. Bakı: ADU, 2012, № 2, s.152-157
2. Психологические особенности обучения иноязычному диалогическому высказыванию // *Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri*. Bakı: BSU, 2012, № 1, s.291-295
3. Значение формирования диалогических умений в становлении иноязычной речи учеников 5-6 классов // *Dil və ədəbiyyat*. Bakı: BDU, 2012, № 2 (82), s. 288-290
4. Autentik dialoqlardan istifadənin linqvistik aspektləri // *Elmi Xəbərlər*. Bakı: ADU, 2010, № 4, s. 61-65
5. Основные этапы коммуникативной ситуации в обучении диалогическому общению английского языка // *Dil və ədəbiyyat*. Bakı: BDU, 2012, № 3 (83), s. 272-274
6. Формирование диалогических умений с помощью ситуаций учеников 5-6 классов в процессе обучения диалогическому общению // *Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri*, 2013, № 1, s. 445-448
7. Аутентичные материалы как средство обучения диалогическому общению на английском языке в контексте межкультурной коммуникации // *Elmi Xəbərlər*. Bakı: ADU, 2013, № 1, s. 250-255
8. Teaching English through dialogues // Межкультурные коммуникации. Тбилиси, 2013, № 20, с. 242-245
9. Formation of dialogic skills in the process of dialogic communication in English by the 5-6th form learners // *Вестник*. Алматы, 2013, № 3 (40), с. 93-97
10. Лингвopsихологическая характеристика диалогического общения при обучении английскому языку в 5-6 классах / *V Respublika elmi-praktik konfransı*. Bakı: ADU, 2012, s. 210-212
11. Использование аутентичных материалов в процессе диалогического общения на английском языке учеников средней школе / *Beynəlxalq elmi-praktik konfransı*. Bakı: ADU, 2013, s. 125-126
12. Использование ситуативности при обучении диалогическому общению / *Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVIII Respublika elmi konfransı*. Bakı: ADU, 2013, s. 374-377

13. Определение степени сформированности диалогических умений и навыков в процессе диалогического общения на английском языке учеников средней школы / Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2014, s.115-117
14. Инновационные технологии в обучении английскому диалогическому общению / XXI əsr mədəni paradıqması multimədəni aspektdə. Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2014, s. 220-221
15. Речевые действия учащихся на этапах формирования навыков и развития умений диалогического общения / Ali məktəblərdə dillərin öyrədilməsinin müasir problemləri. Ali məktəblərarası X Elmi-Praktik konfrans. Bakı: Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, 2014, s. 248-252
16. Речевые действия учащихся 5-6-классов на этапах формирования навыков и развития умений диалогическому общению средствами аутентичных материалов низшей, средней и высшей уровнях. // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2015, № 1, s.252-256
17. Применение инновационных технологий в обучении диалогическому общению на английском языке в 5-6 классах средней школы / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika elmi-praktiki konfransı. Bakı: ADU, 2015, s.378-381
18. Использование аутентичных материалов при обучении неподготовленной диалогической речи на английском языке в 5-6 классах средней школы / “Dil və Mədəniyyət”. Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2014, s. 85-87.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

SƏBİNƏ ƏLÖVSƏT QIZI HÜSEYNOVA

V-VI SİNİF ŞAGİRD LƏRİNƏ İNGİLİS DİLİNDƏ
DİALOJİ ÜNSİYYƏTİN TƏDRİSİNDƏ AUTENTİK MATERİALLAR
BİR VASİTƏ KİMİ

5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası
(ingilis dilinin tədrisi metodikası)

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvodidaktika kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
Dilarə Əbdül qızı İsmayılova

Rəsmi opponentlər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
Alimə Osman qızı Osmanzadə

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Minəvvər Firudin qızı Məmmədova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İngilis dili və onun tədrisi metodikası kafedrası

Müdafiə _____ 2016-cı il saat _____-da Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Hazırda ictimai münasibətlərdə, kommunikasiya vasitələrində, yeni informasiya texnologiyalarının istifadəsində, bütövlükdə Azərbaycan təhsil sistemində baş verən dəyişikliklər şagirdlərin kommunikativ səriştələrinin artırılmasını tələb edir. Xarici dildə kommunikativ səriştənin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi onun tərkib hissələrində, yəni nitq ünsiyyəti prosesində kommunikativ bacarıqların inkişaf etdirilməsi, kommunikativ məqsədlər üçün dialoji bacarıqların yaradılması, sosio-mədəni səriştənin formalaşdırılması üçün ingilisdilli ölkələrin xüsusiyyətləri barədə biliklərin genişləndirilməsi, vətəninin və dili öyrənilən ölkələrin mədəniyyətlərində ümumi və spesifik xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmək bacarığının formalaşdırılması sahələrində özünü göstərir.

Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün xarici dil fənni üzrə təhsil proqramında (kurikulum) göstəriləni kimi, orta məktəb şagirdlərinin ümumtəhsil, xüsusilə onların mədəniyyətlərarası səriştələrinin formalaşdırılması xarici dillərin tədrisi metodikasının aktual problemlərdən sayılır.¹ Həmin sənəddə şəxsiyyətin dili öyrənilən ölkənin və müxtəlif xalqların mədəniyyətləri barədə biliklər sisteminə yiyələnməsi – mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması, fərqli mədəniyyət nümayəndələri ilə ünsiyyət qurmaq, həmin ölkələrin şagirdləri ilə qarşılıqlı anlaşma və səmərəli ünsiyyət yaratmaq bacarığı kimi şəxsi keyfiyyətlərə önəm verilir. Bizim tədqiqatımızda V-VI sinif şagirdlərinin ingilis dilində nitq, linqvistik, sosio-mədəni və koqnitiv səriştələrinin birlikdə inkişaf etdirilməsi tədrisin əsas məqsədi kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Məlumdur ki, kommunikativ səriştə xarici dilə yiyələnmə prosesində vacib amil kimi çıxış edir və dialoji nitq ünsiyyəti kommunikasiya vasitəsi kimi əsas götürülür (N.D.Qalskova, G.C.Hüseynzadə, D.Ə.İsmayılova, A.O.Osmanzadə, V.V.Safonova, N.E.Solovova və başqaları). Kommunikativ səriştənin əsasını kommunikativ bacarıqlar təşkil edir və onlar dialoji ünsiyyət vasitəsilə inkişaf etdirilir.

İstər orta, istərsə də ali məktəblərdə dialoji nitqin tədrisinə dair tədqiqat işləri yerinə yetirilmişdir. (R.Y.Barsuk, M.L.Vaysburd, N.T.Vəliyeva, G.C.Hüseynzadə, S.R.Hüseynova, D.Ə.İsmayılova, M.Y.Qaziyeva, N.Məmmədova, A.O.Osmanzadə, və b.)

¹ Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün xarici dil fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-XI siniflər). Bakı, 2012, 495 s.

Göstərilən müəlliflərin tədqiqat işləri əsasən şifahi nitqin tədrisi məsələləri ilə bağlı olmasına baxmayaraq, müasir elmi-metodik ədəbiyyatda ingilis dili üzrə autentik materiallardan istifadə olunmaqla şifahi nitqin dialoji ünsiyyət situasiyalarında tədrisinə kifayət qədər yer ayrılmamışdır.

Dialoji nitq bacarıqlarının yaradılmasına dair müşahidələrimiz və şəxsi təcrübəmiz, eləcə də orta məktəb müəllimləri ilə aparılan anket sorğuları, söhbətlər, V-VI siniflər üçün mövcud dərsliklərin mövzu baxımından təhlili şagirdlərin dialoji ünsiyyət prosesində kommunikativ bacarıqlara yiyələnmələri sahəsində mühüm çatışmazlıqları müəyyən etmişdir.

Bizə belə gəlir ki, təbii nitq mühitindən kənarında nitqin autentiqliyinin təmin olunması və şagirdlərin nitq qabiliyyətlərinin düzgün formalaşdırılması problemini həll etmək üçün autentik dialoji materialların, xüsusi çalışmaları və onlarla səmərəli işin təşkili metodikasının işlənilib hazırlanması göstərilən çatışmazlığı aradan qaldıra bilər.

Orta ümumtəhsil məktəblərində ingilis dilində dialoji ünsiyyətin autentik materiallar vasitəsilə təlimi metodikasının işlənməməsi, xüsusi tədris resurslarının olmaması, istifadə olunan dərslik və dərs vəsaitlərində bu sahədə çalışmaları qıtlığı tədqiqat işimizin mövzusunun aktuallığını şərtləndirən əsas amillərdir.

Tədqiqatın obyekt V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində autentik tapşırıqlar vasitəsilə mədəniyyətlərarası kommunikasiya kontekstində dialoji ünsiyyətin bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması prosesidir.

Tədqiqatın predmeti V-VI sinif şagirdlərində ingilis dilində dialoji nitq bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması prosesində autentik dialoqlardan istifadə metodikasındır.

Tədqiqatın məqsədi V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisində autentik materiallardan istifadənin səmərəliliyinin nəzəri və eksperimental cəhətdən əsaslandırılmasıdır.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Tədqiqatın qedişində belə bir fərziyyə irəli sürülmüşdür ki, orta məktəbin V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində müxtəlif səviyyəli çətinliklərlə bağlı dialoji bacarıqların aşılınması o vaxt uğurlu nəticəyə bilər ki, tədris prosesində dialoji nitqin əsas təlim funksiyaları xüsusi dialoqlaşdırılmış autentik çalışmalarda tətbiq olunsun və bu funksiyaların məzmun xüsusiyyətləri, eləcə də onların həyata keçirilməsinin şərtləri nəzərə alınsın.

Tədqiqatın məqsədinə, obyektinə, predmetinə və fərziyyəsinə əsasən, aşağıdakı *vəzifələr* müəyyənləşdirilmişdir:

- dialoji ünsiyyətin komponentlərinin linqvistik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək;

- dialoji ünsiyyət prosesində şagirdlərin kommunikativ bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılmasının psixoloji və psixolinqvistik xüsusiyyətlərini tədqiq etmək;
- V-VI sinif şagirdlərinin situasiyalardan istifadə etməklə dialoji nitq bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsini müəyyənləşdirmək;
- V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisi vasitəsi kimi autentikliyin yerini müəyyənləşdirmək;
- V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisi sistemində autentik dialoqların seçilməsi kriteriyaların işləyib hazırlamaq və onların yerini müəyyən etmək;
- mədəniyyətlərərası yanaşmanı nəzərdən keçirmək və orta məktəb şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisində onun əsas prinsiplərini müəyyənləşdirmək;
- dialoji ünsiyyətin situativ-məzmun əsasını işləyib hazırlamaq;
- V-VI sinif şagirdlərinin dialoji ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması mərhələlərində və aşağı, orta və yuxarı səviyyələrdə autentik dialoqlar əsasında nitq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi üçün öyrədici çalışmalar və tapşırıqlar sistemini işləyib hazırlamaq;
- V-VI sinif şagirdlərinə autentik dialoqlar vasitəsilə dialoji ünsiyyətin tədrisinə dair işlənilib hazırlanmış metodikanın eksperiment şəraitində yoxlamaq;
- eksperiment tədrisin nəticələrini təhlil etmək.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqatın vəzifələri aşağıdakı elmi metodlardan kompleks sürətdə istifadə etməklə yerinə yetirilmişdir:

- tədqiqatın probleminə əsasən linqvistik, psixoloji və metodik ədəbiyyat öyrənilmiş və təhlil edilmişdir;
- V-VI sinif şagirdlərinə autentik dialoqlar vasitəsilə dialoji ünsiyyətin tədrisinə dair işlənilib hazırlanmış metodika eksperiment şəraitində yoxlanılmışdır;
- riyazi statistik metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, bu tədqiqat işində V-VI sinif şagirdlərinə dialoji ünsiyyət bacarıq və vərdişləri autentik materiallar əsasında aşılır. Bu zaman təlimdə funksional yanaşmaya üstünlük verilir. Müəyyənləşdirilmiş funksiyalar autentik dialoji çalışmalar vasitəsilə həyata keçirilir və bu prosesdə şagirdlər kommunikativ bacarıq və vərdişlərə yiyələnirlər. Problemin həlli əsasən 3 aspektdə yerinə yetirilir: a) V-VI sinif şagirdlərinin ingilis dilində dialoji ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması

səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi; b) dialoqların öyrədici funksiyalarının didaktik təlim üsullarına uyğunlaşdırılması və tətbiqi; c) tədrisin situativ-məzmun xətlərinin dialoji çalışmalarda əks olunması.

Dissertasiya işinin nəzəri-metodoloji əsaslarını xarici dillərin tədrisi metodikasında kommunikativ yanaşma (V.V.Safonova, E.İ.Passov, N.E.Solovova, R.P.Milrud, S.F.Şatilov, R.Y.Barsuk və b.); psixolinqvistika və sosial psixologiyanın nəzəriyyələri (A.N.Leontyev, F.A.İbrahimbəyov, S.İ.Seyidov və b.); xarici dillərin tədrisi psixologiyası (A.A.Alxazişvili, İ.A.Zimnyaya və b.); kommunikativ yanaşma və mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın tədrisi nəzəriyyəsi (A.A.Leontyev, V.P.Kuzovlev, İ.B.Tsarkova, V.V.Safonova, P.V.Sisoyev, N.D.Qalskova, Q.V.Yelizarova, G.C.Hüseynzadə, D.Ə.İsmayılova, A.O.Osmanzadə, M.Y.Qaziyeva, N.T.Vəliyeva, E.T.Hall, M.Hammer, M.Bennet və b.); xarici dillərin tədrisi metodikasında dialoq konsepsiyaları və nitq forması kimi dialoq nəzəriyyəsi (R.Y.Barsuk, G.C.Hüseynzadə, D.Ə.İsmayılova, M.Y.Qaziyeva, A.O.Osmanzadə və b.).

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. V-VI sinif şagirdlərində mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın yaradılmasına xidmət edəcək dialoji ünsiyyətin autentik materiallar əsasında formalaşdırılması ilə bağlı məsələlərin nəzəri əsaslarının işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyada işlənilib hazırlanmış ingilis dilində dialoji ünsiyyət prosesi üçün xarakterik sayılan kommunikativ bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması metodikasından və kommunikasiya-yönlümlü çalışmalar sistemindən xarici dillərin tədrisində, ali məktəblərdə aparılan məşğələlərdə, orta məktəb müəllimlərinin ixtisasartırma kurslarında istifadə edilə bilər.

Müdafiyyəyə aşağıdakı *müddəalar* təqdim edilir:

1. Autentik dialoqlar dildəşiyicilərinin nitq davranış üslub xüsusiyyətlərini ehtiva etdikləri üçün V-VI sinif şagirdlərinin kommunikativ səriştəsinin inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi prosesində səmərəli vasitədir.

2. Autentik dialoqların dialoji xarakteri V-VI sinif şagirdlərinin kommunikativ səriştəsinin inkişafı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

3. Autentik dialoqlardan istifadə olunmaqla şagirdlərin kommunikativ səriştəsinin formalaşdırılması metodikası dildəşiyicilərinin nitq davranış nümunələrinin mənimsənilməsinə xidmət edən çalışma və tapşırıqlar əsasında işlənilib hazırlanmalıdır.

4. Öyrənilən xarici dili və müxtəlif mədəniyyətləri inteqrasiya edən autentik materiallardan istifadə şagirdlərin mədəniyyətlərarası ünsiyyətini formalaşdırmağa xidmət edir.

Şagirdlərin dialoji ünsiyyət bacarığına yiyələnmələrinin səmərəli yollarından biri kommunikativliyin təmin edilməsi şərtilə ingilis dilinin praktik məqsədlər üçün tədrisində autentik situasiyalardan istifadə olunmasıdır.

Tədqiqatın əsas mərhələləri:

1. Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları müəyyənləşdirilmiş, işin fərziyyəsi, məqsəd və vəzifələri dəqiqləşdirilmiş, mövzu baxımından psixopedaqoji, metodik və sosioloji ədəbiyyat təhlil edilmişdir.

2. Tədqiq olunan problemin mahiyyəti, qarşıya qoyulan məqsəd və tədqiqatın predmeti konkretləşdirilmişdir.

3. Eksperimental təlim həyata keçirilmişdir. Eksperiment üç mərhələdən ibarət olmuşdur: eksperimentə hazırlıq, onun aparılması və eksperimentdən sonrakı mərhələ. Eksperimentdən əldə olunan nəticələr təhlil edilmişdir.

4. Eksperimentin nəticələri sistemləşdirilmiş və ümumi nəticələr çıxarılmışdır.

Tədqiqatın aprobasiyası. V-VI sinif şagirdlərinə dialoji ünsiyyətin tədrisi məsələlərinə dair autentik tapşırıqların səmərəliliyini yoxlamaq üçün üç il ərzində Bakı şəhərinin 299 saylı tam orta məktəbində eksperimental tədris həyata keçirilmişdir. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələri ADU-nun Linqvodidaktika kafedrasında müzakirə edilmiş, eləcə də respublikada və xaricdə dərc olunan elmi jurnallarda və konfrans tezislərində öz əksini tapmışdır. Mövzu üzrə 10 məqalə və 8 tezis çap olunmuşdur.

İşin strukturu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və əlavələrdən ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın *Giriş* hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyekt və predmeti, onun məqsəd və vəzifələri, nəzəri və praktik əhəmiyyəti müəyyən edilir, işin elmi yeniliyi, fərziyyəsi və müdafiəyə təqdim olunan müddəalar barədə məlumat verilir.

Dissertasiyanın "*Orta məktəb şagirdlərinə autentik materiallar vasitəsilə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisinin nəzəri əsasları*" adlanan birinci fəslində V-VI sinif şagirdlərinə dialoji ünsiyyətin tədrisi prosesində autentik dialoqlardan istifadə olunmasının nəzəri məsələləri araşdırılır. Bu fəsil üç yarım-fəsilədən ibarətdir. Birinci yarım-fəsil "*İngilis dilində dialoji ünsiyyətin komponentlərinin linqvistik xüsusiyyətləri*" adlanır və burada dialoji ünsiyyətin tərkib hissələrinin dilçilik xüsusiyyətləri təhlil olunur.

Təbiəti etibarilə ünsiyyət dialoji xarakter daşıyır, ikitərəfli prosesdə iki və daha çox insanın münasibətlərini müəyyənləşdirir. Bu prosesin nəticəsi olaraq yeni biliklər, fikirlər, hisslər, nitq intensivləri yaranır. Sonra bunlar kommunikasiya prosesində iştirak edənlərə öz təsirini göstərir, onların bir-birinə qarşılıqlı və özlərinə olan şəxsi münasibətləri dəyişir. Dialoji nitq ikitərəfli proses kimi xarakterizə olunur və nitq fəaliyyətinin iki növünün – danışıq və eşidib-anlamanın funksiyalarını yerinə yetirir.

Dialoji nitq zamanı həmsöhbət deyilənlərə öz münasibətini spontan olaraq linqvistik, paralingvistik (mimika, əl və bədənin ifadəli hərəkətləri) və ekstralingvistik situativ vasitələrlə bildirir. Başqa sözlə, insanlar ünsiyyət prosesində həyat və fəaliyyətləri üçün zəruri olan informasiya mübadiləsini həyata keçirirlər. Əldə olunan məlumatların kollektiv xarakterli olması və onların həmsöhbətlər tərəfindən müxtəlif cür qiymətləndirilməsi də dialoji nitq üçün səciyyəvidir.

Bu yarımfəsildə tədqiqatın vəzifələrinə rəğmən normal dialoji nitqin həyata keçirilməsini şərtləndirən amillər ətraflı tədqiq olunur. Burada ilk növbədə ünsiyyətin vacib məziyyətlərindən biri olan nitqin spontan xüsusiyyəti əsas götürülür. Bu onunla izah olunur ki, dialoji ünsiyyət prosesində temporal söyləmə rejimi nitqin spontan əlaməti ilə sıx bağlıdır. Bir qayda olaraq, həmsöhbətlərin real situasiyalarda duyğu və fikirlərini dilə gətirmək üçün istifadə etdikləri dil vasitələrinin seçilməsi (müxtəlif növ sualların tərtibi və onlara cavab verərkən istifadə olunan söz bazası), danışıqın davam etdirilməsi üçün vaxt azlığı xarici dil üzrə bacarıq və vərdişlərin avtomatlaşdırılmasını tələb edir.

Dialoji nitqin situativ xarakteri onunla şərtlənir ki, ünsiyyət prosesində tərəf-müqabillərin hər biri özünəməxsus, sosial cəhətdən müəyyənləşmiş rola malikdir (müəllim və şagird; həkim və xəstə; satıcı və alıcı; ata və oğul və b.). “İfa etdikləri rollar ünsiyyət iştirakçılarının özlərinə, eləcə də, həmsöhbətlərinə olan daxili münasibətləri dəyişir”¹ və “yazılı ünsiyyət prosesində işlənməsi vacib olan izafi vasitələri danışıq məqamında kənarlaşdırma bilir”².

“Nitq situasiyası” termini hal-hazırda müxtəlif cür anlaşılır. Həmin terminin hansı məna çalarlarına məxsus olması barədə A.A.Alxazışvili,

¹ Яноушек Я. Социально-психологические проблемы диалога в процессе сотрудничества между людьми // Психолингвистика за рубежом. М., 1972, с. 93.

² Колшанский Г.В. Теоретические проблемы билингвизма // Лингвистика и методика в высшей школе. М.: Высшая школа, 1967, вып. 4, с.165.

İ.M.Berman, V.A.Buxbinder, V.Q.Kostomarov, A.A.Leontyev, E.M.Vereşaqin, E.M.Rozenbaum və başqalarının əsərlərinə müraciət etmək kifayətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, biz öz tədqiqatımızda A.A.Leontyev¹ kimi nitq situasiyasını “nitq fəaliyyətini həyata keçirmək üçün kifayət qədər lazım olan nitq və qeyri-nitq şəraitinin vəhdəti” kimi başa düşürük.

Dialogi ünsiyyətin linqvistik xüsusiyyətləri bir-birinə zidd olan iki tendensiya ilə xarakterizə olunur: ünsiyyətin və situativliyin bir-birinə bağlılığı dil vasitələrinin qənaətlə istifadəsinə imkan yaradır və nitqin spontan xarakteri bəzi izafi dil materiallarından istifadəyə şərait yaradır. İngilis dilində *bike, cab, car, exam, taxi* və başqa bu kimi leksik vahidlər buna misaldır.

Əsasən leksik səviyyədə özünü göstərən müəyyən izafilik ikinci növ tendensiyanı xarakterizə edir. Belə ki, danışq prosesində qeyri-ixtiyari yaranan “susqunluğu təmin edən” (silence-fillers) və yaxud nitqin məzmununa heç bir xələl gətirməyən, məna kəsb etməyən *well, well now, let me see, let me think, yes, yes* (delay-words) kimi söz və söz birləşmələrindən istifadə olunmaqla danışan dialogi ünsiyyəti davam etdirməyə çalışır².

Dissertasiya işinin birinci fəslinin ikinci yarım fəslində “*Dialogi ünsiyyət prosesində şagirdlərdə kommunikativ bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılmasının psixoloji və psixolinqvistik xüsusiyyətləri*” adlanır və autentik dialoglar əsasında kommunikativ səriştənin inkişaf etdirilməsinin səmərəli metodikasının işlənilib hazırlanması məsələlərinə həsr olunmuşdur. Həmin yarım fəsilə ingilis dilinin tədrisi prosesində aşağı sinif şagirdlərinə dialogi ünsiyyət bacarığının aşılınması metodikasının psixolinqvistik və psixoloji xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir. Bu zaman ilk növbədə ünsiyyət prosesini şərtləndirən danışq və eşidib-anlama kimi nitq fəaliyyəti növlərinin həyata keçirilməsinin mümkünlüyünü təmin edən psixoloji mexanizmlər və kommunikativ bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılmasının bir sıra psixoloji problemləri nəzərdən keçirilir.

Dialogi ünsiyyət bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması danışq və eşidib-anlama əməliyyatlarına əsaslandığı üçün bütövlükdə psixi mexa-

¹ Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. М.: Просвещение, 1969, с. 89.

² Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе / Под ред. А.Д.Климентенко, А.А.Миролюбова. М.: Педагогика, 1981, 455 с.

nizmlərin funksional fəaliyyəti və hər iki növ nitq fəaliyyətinin psixoloji xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirən amillərlə sıx bağlıdır.¹

Danışığın və eşidib-anlamanın əsasını təşkil edən mühüm ümum-funksional mexanizmlərdən biri gerçəkliyin inikasını qabaqlayan universal qanunun təsirinə əsaslanan mexanizmdir.² Qabaqlayıcı inikas insan fəaliyyəti ilə bağlı istənilən situasiyaya, eləcə də nitq fəaliyyətinə tətbiq oluna bilər (K.E.Şanon³ və b.).

Produktiv nitq fəaliyyəti növlərində qabaqlayıcı duyma (sezmə) qabaqlayıcı sintez formasında özünü göstərir⁴.

Reseptiv nitq fəaliyyəti növlərində qabaqcadan duyma həqiqətə uyğunluğu irəlicədən xəbər verə bilmək xarakteri daşıyır və bu proses onunla xarakterizə olunur ki, “keçmişdə olanlara münasibət, qazanılmış təcrübəyə dair yaddaşda qorunub saxlanılan informasiya yeni situasiyaya uyğun informasiya ilə müqayisə olunaraq, yeni fərziyyənin irəli sürülməsinə zəmin yaradır”⁵.

Qeyd etmək lazımdır ki, dialoji ünsiyyətin tədrisi prosesində diqqət mexanizminin formalaşdırılmasına ehtiyac duyulur. Belə ki, bu fəaliyyət bir nitq fəaliyyəti növündən (danışmaq - eşidib-anlama) diqərinə (eşidib-anlama - danışmaq) mütəmadi keçidlər üçün zəruridir və eşidilənləri qəbul etmə və cavab vermə şəraitində mühüm rol oynayır. Yuxarıda göstərilən mexanizmlərin hamısı yaddaş mexanizmi ilə əlaqəlidir. Nitq fəaliyyətində yaddaşın iki növü fəaliyyət göstərir: uzunmüddətli və qısamüddətli.⁶

“İngilis dilində dialoji ünsiyyət prosesində V-VI sinif şagirdlərində dialoji nitq bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi” adlı üçüncü yarımfəsildə tədqiqatın məqsədi vərdişlərin yaradılması problemi ilə bağlı məsələlərin nəzərdən keçirilməsi olmuşdur.

Dialoji ünsiyyətin səmərəli həyata keçirilməsi üçün bacarıqlar strukturunda bir neçə komponentləri qeyd etmək olar. Birinci əməliyyat

¹ Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. М.: Просвещение, 1985, с. 91.

² Зимняя И.А. Опережающее отражение в речевом поведении // Иностранные языки в высшей школе, 1974, № 8, с. 85.

³ Shannon C.E. Prediction and Entropy of Printed English // Bell System Technology. V. 9, No.30, 1951, p. 50.

⁴ Жинкин Н.И. Механизмы речи. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958, с. 38.

⁵ Фейгенберг Р.М., Иванников В.А. Вероятностное прогнозирование и преднастройка к движениям. М.: Изд-во МГУ, 1978, с. 8.

⁶ Серeda Г.К. Проблема памяти и обучения // Вопросы психологии, 1970, № 1, с. 115.

komponenti adlanır və o, linqvistik əməliyyatların tətbiqini labüd edir. İkinci komponent müəyyən situasiyanın tələb etdiyi motivasiya əsasında motivlərin müəyyənləşdirilməsi, nitqin törənməsi və qavranılması üçün xarakterikdir çünki, onsuz nitq fəaliyyəti mümkün olmur. Üçüncü komponent kommunikativ səciyyə daşıyır, konkret situasiya orientirlərinə əsaslanır (şəraitin qiymətləndirilməsi, həmsöhbətin müəyyənləşdirilməsi) və nitq axarını təşkil edir. Dördüncü komponent subyektin müxtəlif əməliyyatları (nitq-fikri, mnemik, qavrayış və s.) həyata keçirməsi üçün lazım olan intellektual qabiliyyətlərdir. Danışığın formal və məzmun cəhətlərini müəyyənləşdirən məhz belə əməliyyatlardır.

Deyilənlər əsasında belə qənaətə gəlmək olar ki, autentik tapşırıqlar vasitəsilə dialoji ünsiyyət prosesində şagirdlərin kommunikativ bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması onlarda əməli, motivləşmiş, kommunikativ və əqli əməliyyatların sintezi əsasında mümkün olur.

Tədqiqat işinin *“Autentik materiallardan istifadə etməklə V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisinin əsasları”* adlı ikinci fəslə dörd yarımfəsildən ibarətdir. Birinci yarımfəsildə dialoji mətnlərin metodik iş sistemində uyğunlaşdırılması, təqdim olunan materialların təlim xarakterli xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi, tapşırıq və situasiyaların maksimum dərəcədə real həyat tərzinə yaxınlaşdırılması məsələləri tədqiq olunur.

Tədqiqat işimizdə biz, R.P.Milrudun autentik dialoji mətnlərə dair təqdim etdiyi aspektlərdən çıxış edərək, mətnlərin metodik, struktur və məzmun xüsusiyyətlərini diqqət mərkəzində saxlamışıq.¹

Dialoji mətnin metodik aspekti dedikdə onun konkret təlim vəzifələrinə və metodik səmərəliliyinə uyğunluğu nəzərdə tutulur. Autentik dialoji mətnin struktur parametrlərinə onun tərtibatı və dilçilik xüsusiyyətləri, quruluşu, hissələr arasındakı qarşılıqlı əlaqə, leksik və qrammatik materialların uyğunluğu, konkret kontekst daxilində dil vasitələrinin adekvatlığı aiddir. Metodik cəhətdən tərtib olunmuş autentik dialoji mətnlərin məzmun xüsusiyyətləri təsvir olunan situasiyaların reallığı, dili öyrənilən ölkənin milli-mədəni dəyərləri, mətnlərin informativliyi, dilöyrənənlərdə maraq dairəsinin genişləndirilməsi və autentik emosional reaksiyanın formalaşdırılması kimi məsələləri əhatə edir.

İngilis dilində V-VI sinif şagirdlərinə dialoji ünsiyyətin tədrisi probleminin həlli yollarını müəyyənləşdirmək, real dil mühitindən kənar şəraitdə

¹ Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology. М.: Дрофа, 2005, с. 92.

nitqin autentikliyini təmin etmək üçün tədqiqatımızda autentik materiallarla işin səmərəli metodik təşkili, autentik tapşırıq və çalışmaların işlənilib hazırlanması, autentik kommunikativ şəraiti imitasiya edə biləcək mühitin yaradılması vasitələri məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Autentik dialoji mətnlərin seçilməsi üçün biz, bu kriteriyaları müəyyənləşdirmişik:

- həyata keçiriləcək təlim fəaliyyəti şəraitinə uyğunluq kriteriyası;
- autentiklik;
- mətnlərin sosiomədəni xüsusiyyətlərlə əlaqələndirilməsi kriteriyası;
- mətnlərin linqvistik dəyərlərinin müəyyənləşdirilməsi kriteriyası.

Bu məsələyə dair tədqiqatın bu fəslinin ikinci yarımfəslində ayrıca yer ayrılmışdır: *“Orta məktəbin V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin öyrədilməsi sistemində autentik dialoqların seçilməsi kriteriyaları və yeri”*. Mətnlərin sosiomədəni xüsusiyyətlərlə əlaqələndirilməsi kriteriyası tipik stereotip autentik mətnlərin seçilməsini nəzərdə tutur. Belə mətnlər dili öyrənilən ölkənin xüsusiyyətlərini əks etdirir və şagirdlərin ana dili əsasında əldə etdikləri sosiomədəni dəyərlərlə tam və ya cüzi şəkildə fərqli xüsusiyyətləri ehtiva edir. Seçilmiş mətnlərin sosiomədəni xüsusiyyətləri onların autentikliyi ilə şərtlənir. Həmin kriteriyanın mahiyyətini aşağıdakı misal əsasında daha yaxşı nümayiş etdirmək olar:

- *How much is that?*
- *Two pounds eighty, please.*
- *Keep the change.*
- *Thank you very much.*

Autentik materialların seçilməsi kriteriyalarından biri də onların linqvistik baxımdan əhəmiyyətinin nəzərə alınmasıdır. Bu səbəbdən bir neçə əlaqəli məşğələlər üçün tez-tez işlənən (işlək) kommunikativ leksik vahidlər seçilmişdir. Onlar eyni zamanda V-VI sinif şagirdlərinin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsinə xidmət edir. Qeyd etmək lazımdır ki, V-VI sinif şagirdlərinə dialoji ünsiyyətin tədrisi prosesi üçün xarakterik saydığımız ünsiyyət şəraitinə uyğunluq, mətnlərin linqvistik tərtibatı və materialın sosio-mədəni xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması kriteriyaları metodik tipologiyanın yaradılmasına zəmin yaratmışdır.

Tədqiqat işində biz, V-VI siniflərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı istifadə olunan bütün autentik dialoqları iki qrupa bölmüşük:

- a) təlim şəraitinə uyğunlaşdırılmış autentik dialoqlar;
- b) sırf autentik dialoqlar.

Təlim xarakterli autentik dialoqlar elə materiallardan tərtib olunmuşdur ki, onlar tədris prosesinin bütün parametrlərini əhatə edir, autentiklik krite-

riyalarına cavab verir və konkret təlim tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə xidmət edir.

Tədqiqat işimizin bu yarımfəslində xarici dillərin tədrisinə dair yeni proqramın tələblərinə uyğun olaraq, V-VI sinif şagirdlərinə dialoji ünsiyyət tədrisi prosesində onların kommunikativ səriştələrinin inkişaf etdirilməsi üçün autentik dialoqlardan istifadə edilməsi məsələləri şərh olunur.

Tədqiqat işinin üçüncü yarımfəslində “Orta məktəbin V-VI sinif şagirdlərinə autentik dialoqlar vasitəsilə dialoji ünsiyyətin tədrisində mədəniyyətlərarası yanaşma və onun əsas prinsipləri” adlanır. “Mədəniyyətlərarası kommunikasiya” lingvodidaktikada müxtəlif mədəniyyətlərə məxsus ünsiyyət iştirakçılarının adekvat qarşılıqlı anlaşılması kimi başa düşülür (G.C.Hüseynzadə¹, D.Ə.İsmayılova², A.O.Osmanzadə³, V.V.Safonova⁴ və b.). Dialoji autentik mətn mədəniyyətlə bağlıdır, çünki mətn milli davranış haqqında informasiyanı ehtiva edir.

Autentik dialoqlar vasitəsilə dialoji ünsiyyətin tədrisində mədəniyyətlərarası yanaşma nəzərə alınmaqla onun əsas prinsipləri diqqət mərkəzində saxlanılmışdır: kommunikativ yönümlülük prinsipi, ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisində diferensiallaşdırma və inteqrasiya prinsipi və bilinçval təlim prinsipi (ana dilinin rolu nəzərə alınmaqla).

Dialoji ünsiyyətin tədrisinə zəmin yaradan situasiyalar ünsiyyətin funksiyalarını nəzərə almaqla müəyyənləşdirilir. “İngilis dilində dialoji ünsiyyət və onun situativ əsasları” adlı dördüncü yarımfəsil nitq fəaliyyəti prosesində dialoji nitqin yeri, dialoji ünsiyyət prosesinin xüsusiyyətləri, hər sinifdə şagirdlərə öyrədilən dialoqların növü və tipləri barədə məsələlərə həsr olunmuşdur.

Problemi araşdıran tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, həmsöhbətin replikasından asılı olaraq, dialoji ünsiyyətin xüsusiyyətlərindən biri onda

¹ Гусейнзаде Г.Д. Лингво-дидактический анализ речевой коммуникации на английском языке. Автореф. дис. ...докт.пед.наук. Баку, 2004, с. 24.

² Исмаилова Д.А. Общетеоретические аспекты культуроведческого общения иноязычной коммуникативной практики учащихся // Иностранные языки в Азербайджане, 2007, № 1, с. 55.

³ Османзаде А.О. Межкультурная коммуникация как методологическая основа подготовки профессиональных переводчиков / Перевод и транснациональные процессы. Тезисы международной конференции. Баку: Poliqrəfiya Mərkəzi, 2005, с. 86.

⁴ Сафонова В.В. Проблемные задания на уроках английского языка в школе. М.: Еврошкола, 2001, с. 9.

“kontekstual-motivləşmiş nitq situasiyaları”nın mövcud olmasıdır¹. Şərti-nitq situasiyalarının məzmun cəhətini aşağıdakılar təşkil edir: 1) sinif şagirdlərinin bütün həyat və fəaliyyətlərilə bağlı faktlar, 2) autentik dialoqlar, 3) əyani vəsaitlər. Məsələ ilə bağlı biz, M.L.Vaysburdu² fikirini bölüşərək, hesab edirik ki, ingilis dili dərslərində nitq situasiyası təlim nitq situasiyası xarakteri daşıyır.

Təlim xarakterli dialoji ünsiyyət təlim situasiyalarında həyata keçirilir və dialoqlar əsaslı çalışmaları təşkilinə yardımçı olan əsas amil kimi çıxış edir. Bu zaman dialoji nitq bacarığının bütün komponentlərinin formalaşması üçün zəmin yaranır. İngilis dili dərslərində təlim xarakterli dialoji ünsiyyət xüsusi fəaliyyət növü olmaqla, hər şeydən əvvəl onunla şərtlənir ki, o, xüsusi təlim şəraitində baş verir və əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, təlim kommunikativliyi yarada bilir.

Yuxarıda deyilənlərdən aydın olur ki, xarici dildə təlim xarakterli dialoji ünsiyyəti real (təbii) ünsiyyət prosesi ilə eyniləşdirmək olmaz. Bunlar arasında yalnız qismən oxşarlıq mümkündür. Qeyd edilməlidir ki, bu oxşarlığı nəzərə almaq lazımdır, əks təqdirdə xarici dildə şagirdlərin nitq fəaliyyətinə yiyələnmə məqsədinə nail olmaq mümkün olmaz. Bu səbəbdən V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisində kommunikativ prinsipdən deyil, təlim xarakterli kommunikativlikdən bəhrələnmək işin xeyrinə olardı, çünki o, didaktik məqsədlər üçün həyata keçirilir, şərti xarakter daşıyır, təlim və kommunikativ fəaliyyət növlərinin sintezi kimi xarakterizə olunur.

İngilis dilinin tədrisində normaya uyğun dialoji nitq bacarığını elementar nitq bacarığından fərqləndirmək məqsəduyğun olardı. Elementar dialoji nitq bacarığı dedikdə, həmsöhbətlə ünsiyyət prosesində müxtəlif fikirlərin ifadəsi üçün istifadə edilə bilən məhdud əhatəli dil vasitələrindən yararlanma nəzərdə tutulur. Bu proses müxtəlif səviyyəli xarakter daşıyır. Ünsiyyətin strukturu qeyd olunan bütün komponentləri əhatə edir, lakin müxtəlif şərait və tədris mərhələsi üçün müxtəlif olur.

Öyrənilən dildə dialoji nitq üzrə elementar bacarıqlar öz inkişafı prosesində müəyyən dərslər sistemində üç səviyyədə formalaşır. Bu zaman aşağı, orta və yuxarı səviyyəli dialoji nitq bacarıqları fərqləndirilir. Onlar əsasən nitq əməliyyatları və fəaliyyətləri diapazonunun təyin edilməsi,

¹ Леонтьев А.А. Психология общения. Тарту: изд-во Тарт. ун-та, 1974, с. 99.

² Вайсбурд М.Л. Использование учебно-речевых ситуаций при обучении устной речи на иностранном языке. Обнинск: Титул, 2001, с. 75.

onların möhkəmliliyi, ümumiləşdirici, hərəki və tam olması xüsusiyyətləri ilə müəyyənləşir.

“Autentik dialoqlar vasitəsilə V-VI sinif şagirdlərində dialoji ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması üçün təcrübi-eksperimental iş” adlı üçüncü fəsildə dialoji tapşırıq və çalışmalar sistemi əsas metodik iş üsulları kimi təqdim olunur.

Tədqiqat işində dialoji ünsiyyət bacarığının inkişaf etdirilməsi prosesində biz, *üç mərhələni* qeyd etmək istərdik. *Birinci mərhələnin* vəzifəsi bir ədəd dialoji vahid çərçivəsində şagirdlərin aşağı səviyyədə dialoji ünsiyyət bacarığını inkişaf etdirməkdir.

Bu mərhələdə konkret vəzifəli təlim-nitq situasiyasında söhbətin ümumi mövzusu və həmsöhbətlərin nitq intensiyaları müəyyənləşdirilərək şərti-kommunikativ çalışmalar yerinə yetirilir. Bu situasiya bir dialoji vahidlə şərtlənir.

Orta səviyyəli dialoji ünsiyyət bacarığının yaradılması *ikinci mərhələdə* yer alır. Şagirdlər bir neçə dialoji vahidlərdən ibarət genişləndirilmiş təlim xarakterli mikrodialoqları və replikaları mənimsəməlidirlər.

Təlim-nitq situasiyaları bir neçə nitq fəaliyyəti növlərinin vacibliyini göstərən təlimatlar və ya şagirdlərin replikalara mübadiləsini stimullaşdıran məzmun xətləri əsasında yaradılır. Stereotip dialoqların mənimsənilməsi isə dialoq – nümunələrin əzbərlənməsi, dəyişdirilməsi və istifadə olunması nəticəsində mümkün olur.

Dialoji ünsiyyət bacarığının yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsi *üçüncü mərhələ* üçün xasdır. Bu mərhələdə hazırlıqlı nitq nümunələri əsasında nitq çalışmalarını yerinə yetirilir və şagirdlər geniş autentik dialoqların tərtibatına nail olurlar.

Tədqiqat işinin üçüncü fəslə dörd yarımfəsildən ibarət olmaqla, dialoq formasına salınmış çalışmaların tədris prosesinə gətirilməsi üçün əsas amillərin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Burada şərti-nitq (şərti-kommunikativ) və sifət nitq çalışmalarını nəzərdən keçirilir¹. Şərti-nitq çalışmalarını ilkin və orta səviyyəli nitq bacarıqlarının formalaşdırılması, sifət nitq çalışmalarını isə yüksək səviyyədə dialoji nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün nəzərdə tutulur.

Üçüncü fəslin birinci yarımfəslə *“Bacarıqların formalaşdırılması mərhələlərində şagirdlərin nitq fəaliyyəti və aşağı səviyyəli dialoji ünsiyyət bacarığının inkişaf etdirilməsi”* adlanır. Burada hər şeydən əvvəl təlim-nitq

¹ Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе. Л.: Просвещение, 1986, с. 121.

situasiyalarına dair tələblər müəyyənləşdirilir, sonra təlim ünsiyyətinin xarakteri, təlim-nitq situasiyalarının xüsusiyyətləri, onların yaradılması yolları, məzmun xətləri, təlimatların növlərinə münasibət bildirilir, çətinlik səviyyələrindən asılı olaraq dialoqlarla iş prosesində müəllim və şagirdlərin hərəkətləri (fəaliyyətləri) təhlil olunur və müxtəlif mərhələlərdə (istinadlar, iş rejimi, müəllim nəzarəti, dialoqların hazırlıq səviyyəsi) didaktik şərait şərh olunur.

Nitq bacarığının formalaşdırılması və dialoji nitq bacarığının inkişaf etdirilməsinin ilkin mərhələsində çalışmaların ardıcılığı şagirdlərin rastlaşa biləcəyi çətinliklərin pillə-pillə artma xüsusiyyətini əks etdirir. Bu prosesdə şagirdlər əvvəlcə stimül-replikanı qəbul edir və sonra bir dialoji vahid çərçivəsində analoqa uyğun hərəkətləri yerinə yetirirlər. Daha sonra onlar stimül-replikanın törətdiyi məzmunu və müəllimin təlimatına əsasən dialoqları mənimsəyirlər. Dialoji vahidin ardıcılığına dair aşağıdakı nitq parçalarını nümunə kimi vermək olar:

Asking the way:

- *Excuse me, please. Could you tell me how to get to the town centre?*

- *First right, second left. You can't miss it.*

- *Is it too far to walk?*

- *No, it's only a couple of hundred yards.*

- *Thanks very much.*

- *It's a pleasure.*

Qeyd edilməlidir ki, dialoji nitq vahidlərinin hər növü şərti-nitq çalışmalarında dəfələrlə təkrar olunur. Şagirdlər özlərinin düşündüyü məzmun əsasında sərbəst olaraq leksik vahidləri seçir və dialoji nitq strukturlarına daxil edirlər.

Beləliklə, biz hesab edirik ki, şərti-kommunikativ çalışmaların müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün aşağıdakı tələblər məqsədə müvafiqdir:

- 1) dil materialının ilkin frontal işlənib hazırlanması;
- 2) çalışmaların yerinə yetirilməsi yollarının mənimsənilməsi;
- 3) dəqiq təlimatlar əsasında şagird fəaliyyətinin nizamlanması;
- 4) bütün sinif şagirdləri üçün məzmun və formal istinadların istifadəsi, zəif oxuyanlar üçün əlavə istinadların yaradılması;
- 5) çalışmaların fərdi şəkildə yerinə yetirilməsi;
- 6) cütlərin düzgün seçilməsi.

İkinci yarımfəsil "*Orta səviyyəli dialoji ünsiyyət bacarığının inkişaf etdirilməsi mərhələsində şagirdlərin nitq fəaliyyətləri*" adlanır. Bu mərhələdə şagirdlər cütlər şəklində onlara təklif olunmuş situasiya əsasında, müəyyən zaman kəsiyində dialoqlar hazırlayırlar. Onlardan dialoqların əzbərlənməsi deyil, onların mənalının (məzmun) müəyyənləşdirilməsi,

müxtəlif dil vasitələrini xatırlatmaqla həmsöhbətin fikirlərini müzakirə etmək tələb olunur. Digər tərəfdən bu mərhələdə təlim-nitq fəaliyyətləri avtomatlaşdırılır və mikro situasiyalar yaradılır.

V sinif. Bu mərhələdə biz, şagirdlərdən aşağıdakı situasiyalara münasibət bildirməyi xahiş etmişik: *If you are late what will you say? If you don't know the word what will you say? If you are on duty today what will you say?* Bu tapşırıqlar əsasında şagirdlər sərbəst surətdə öz dialoji deyimlərini hazırlaya bildilər. V sinif şagirdləri bu mərhələnin sonunda situativ xarakterli çalışmaları sərbəst surətdə yerinə yetirməyi bacardılar.

VI sinif. *"Sports and Games"* mövzusunda şagirdlər nitq fəaliyyətini həyata keçirirlər. Onlara belə bir situasiya təklif olunur: *"You are a famous and experienced teacher. You select your pupils for various sports"*. Materialın möhkəmləndirilməsi üçün onlara başqa bir situasiya verilir: *A journalist asks you what sport you prefer and where you usually do it.*

Bu mərhələ dialoqların qurulması ilə başa çatdı. Təlim-nitq situasiyalarının ikinci mərhələdəki əsas xüsusiyyəti ondan ibarət olmuşdur ki, bütün şagirdlərə eyni tipli çalışmalar təqdim olunur və cütlərdən həmin situasiyalarda dialoji ünsiyyətin yaradılması tələb olunur. Həmsöhbətindən alınmış replika, məsləhət, xahiş, zəmanət, razılıq, şübhə və s. cütlərə dialoji ünsiyyət prosesində öz münasibətlərini qurmağa imkan yaradır.

Aparılan eksperimental öyrədici təlim göstərdi ki, şagirdlər sərbəst surətdə özlərinin dialoqlarını səhsiz qura bilirlər. Şagirdlər danışıq modellərini və kişələri təkrar edərək onları müxtəlif nitq situasiyalarında işlədə bilirlər.

"Autentik tapşırıqlar əsasında yüksək səviyyəli dialoji ünsiyyət bacarığının inkişaf etdirilməsi mərhələsində şagirdlərin nitq fəaliyyəti" adlı üçüncü yarımfəsildə təbii nitq prosesi yarada bilən autentik dialoqlardan istifadə yolları təklif olunur. Metodik baxımdan tərtib olunan autentik dialoqlar bütövlükdə dialoji ünsiyyətin yaradılmasına kömək edir və şagirdlərin ingilis dili dərslərində real həyat üçün xarakterik olan nitq situasiyalarına uyğunlaşırlar. Şagirdlərin bu prosesə imitasiya olunması və belə bir şəraitə yaxınlaşması dialoji nitqin inkişafına zəmin yaradır. V-VI siniflərdə yüksək səviyyəli dialoji ünsiyyət bacarığının inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı dialoq nümunələrindən istifadə etmişik:

V sinifdə: *Happy Birthday!*

Father: Hi Michael. Happy Birthday! How old are you today?

Son: Seven.

Father: Alright. Well, let's sing Happy Birthday

Happy Birthday to you,

Happy Birthday to you,

Happy Birthday dear Michael,

Happy Birthday to you .

Father: Alright. So what should we do first?

Son: How about cake and ice cream?

*Father: Okay. Well, let's light the candles. Okay, and make a wish!
Don't . . . don't tell me.*

Son: Don't tell you?

*Father: Yeah, don't tell me. Okay, and go ahead and blow out the
candles. Okay, let's cut the cake, and then we can have cake and ice cream.
And what do you want to do after the cake and ice cream?*

Son: Play football.

Father: Alright. Happy Birthday, Michael.¹

VI sinifdə: *Calling a friend.*

Bill: Hey, this is Bill. I'm sorry I'm not in. Just leave a message. [Beep]

*Hank: Hey Bill. This is Hank. I'm just calling to let you know that I'll be
a little late to the game tomorrow night. I have to work a few extra hours to
finish a report. I should wrap things up sometime between seven and eight
o'clock. Oh, then I'm planning on dropping by Lisa's house for about an
hour since she's been sick recently. And, uh, one more thing. I'll swing by
my house to pick up some food for the game. See you then.²*

Öyrədici təlimin nəticələri göstərir ki, V-VI sinif şagirdlərinə dialoji ünsiyyətin autentik tapşırıqlar vasitəsilə tədrisi xarici dildə kommunikasiyanı stimullaşdırır, dilöyrənmə prosesinə maraq yaradır, nitq-fikri əməliyyatları fəallaşdırır, nitq fəallığını artırır, təşəbbüskarlıq və autentiklik qabiliyyətlərini formalaşdırır.

Üçüncü fəslin dördüncü yarımfəsli “Təklif olunan metodikanın səmərəliliyinin eksperimental yoxlanması” adlanır. V-VI sinif şagirdlərində dialoji ünsiyyət səriştəsinin autentik materiallar vasitəsilə inkişaf etdirilməsi metodikası 2011/2012, 2012/2013, 2013/2014-ci tədris ilində Bakı şəhərinin 299 saylı tam orta məktəbində eksperimental tədris vasitəsilə yoxlanılmışdır.

A. Eksperimental işin birinci mərhələsi; müəyyənləşdirici eksperimentin məzmunu.

B. Eksperimental işin ikinci mərhələsi; öyrədici eksperimentin məzmunu.

C. Eksperimental işin üçüncü mərhələsi; öyrədici eksperimental təlimin məzmunu.

¹ Regent Language Schools. Oxford, 2010, 150 p.

² Həmin mənbə.

Müəyyənləşdirici eksperiment 299 sayılı orta məktəbin V və VI siniflərində (80 şagird) həyata keçirilmiş və şagirlərin dialoji nitq bacarıqlarının səviyyəsi müəyyənləşdirilmişdir. Alınan nəticələr sübut edir ki, istifadə olunan dərsliklər əsasında şagirdlərin dialoji ünsiyyət bacarığının formalaşdırılması səmərəsiz həyata keçirilir. Həmin məktəbdə şagirdlərin 72,5%-i 2011/2012-cü tədris ilində proqram tələblərini yerinə yetirə bilməmişlər.

Öyrədici eksperiment. Eksperiment Bakı şəhərində yerləşən 299 sayılı orta məktəbdə 2012/2013 və 2013/2014-ci tədris ilində iki il müddətində həyata keçirilmişdir.

Eksperimentin sonunda kontrol və eksperiment qruplarda şagirdlərin dialoji nitqi kompakt disklərə yazılmışdır. Kontrol qruplarda məşğələlər V-VI siniflər üçün nəzərdə tutulmuş dərsliklər, eksperiment qruplarda isə tədqiqatın əsas vəzifələrindən irəli gələn məsələlər diqqət mərkəzində saxlanılaraq, autentik materiallar vasitəsilə dialoji ünsiyyət bacarığının formalaşdırılmasına dair hazırlanmış tapşırıqlar və çalışmalar əsasında həyata keçirilmişdir. Eksperimentin nəticələri təhlil edilərkən aşağıdakılar nəzərə alınmışdır:

a) hər bir xüsusiyyəti əks etdirən müxtəlif rəqəmlər ayrıca parametrlər üzrə təhlil göstəriciləri kimi qəbul edilmişdir;

b) dialoji nitq xüsusiyyətlərini, onların inkişaf səviyyələrini təqdim edən nəticələr faiz hesabı ilə müəyyənləşdirilmişdir;

c) qeyd olunmuş parametrlər əsasında eksperiment və kontrol qruplarda ən yüksək və orta göstəricilər müqayisə edilmişdir.

Qiymətləndirmənin ümumi nisbətdə nəticələri göstərdi ki, eksperiment qrup şagirdlərinin tərtib etdikləri dialoqlar verilmiş situasiyalara daha yaxın olmuş (3 dəfə çox), daha çox məzmun kəsb etmişlər (2,7 dəfə çox), təşəbbüskarlıq daha çox olmuşdur (2 dəfə çox), daha yaxşı bacarıq xüsusiyyətləri nümayiş etdirmişlər (2,5 dəfə). Bütövlükdə ingilis dilində dialoji ünsiyyət bacarığının inkişafı kontrol qruplara nisbətdə eksperiment qruplarında 2,5 dəfə yüksək olmuşdur. Bizim təklif etdiyimiz metodika əsasında alınmış nəticələrin keyfiyyət göstəriciləri ənənəvi tədris metodikasından 70% yüksək olmuşdur.

Öyrədici təlimin nəticələri barədə dissertasiya işinin 3.4. bölməsində ətraflı məlumat verilmişdir.

Eksperimental təlimin nəticələri sübut edir ki, autentik materiallar əsasında V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisi daha səmərəli olmuşdur.

Tədqiqat işinin *Nəticə* hissəsində dissertasiyanın məzmunundan irəli gələn ümumiləşdirmələr və nəticələr öz əksini tapmışdır.

Autentik materiallar vasitəsilə V-VI sinif şagirdlərinə ingilis dilində dialoji ünsiyyətin tədrisinə dair tədqiqatdan aşağıdakı nəzəri və praktik nəticələr alınmışdır:

1. Dialoji nitqin sosioloji-psixoloji və linqvistik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi dialoji nitqin tədrisi, eləcə də, autentik materiallar vasitəsilə dialoji ünsiyyət prosesində şagirdlərin kommunikativ bacarıq və vərdislərinin formalaşdırılması metodikasının işlənib hazırlanması üçün zəmin yaradır.

2. Dialoji nitqin linqvistik və məntiqi-məna xüsusiyyətlərinin təhlili göstərir ki, ünsiyyətin xarakteri, spontanlılığı və situativliyi orta məktəb şagirdlərinə dialoji ünsiyyətin tədrisi üçün müəyyən təlimat və tövsiyələrin təqdimatına imkan yaradır. Dialoji ünsiyyətin tədrisinin ilkin mərhələsində autentik mikrodialoglardan istifadə olunması bu işin özəyini təşkil edir, çünki həmin dialoglar məna bitginliyi ifadə edir, müəyyən situasiya ilə əlaqəli olur və şagirdlərin marağına və həyat təcrübəsinə uyğun olur.

3. Dialoji ünsiyyət bacarıqları strukturuna əməli, motivləşmiş, kommunikativ və intellektual komponentlər daxildir. Həmsöhbətlərlə ünsiyyət prosesində istifadə olunan mexanizmlər bütövlükdə müəyyən fikrin şifahi formada ifadəsi üçün dil materiallarından istifadəyə imkan yaradır.

4. İngilis dilinin tədrisində dialoji ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması üçün elementar, ilkin bacarıqları fərqləndirmək məqsəddə uyğundur. Öz inkişaf prosesində dialoji ünsiyyət bacarığı müəyyən dərəcə sistemində ilkin, orta və yüksək səviyyələrlə şərtlənir. Onları bir-birindən fərqləndirən nitq əməliyyatlarının və hərəkətlərinin keçid diapozonu, onların davamlılıq dərəcəsi, ümumiləşdirici xüsusiyyəti, hərəkiliyi və təmliyi məsələləridir.

5. Xarici dillər üzrə təhsil proqramı (kurikulum) autentik materiallardan istifadə olunmaqla V-VI sinif şagirdlərində dialoji ünsiyyət bacarığının aşılması prosesində kommunikativ səriştənin mədəniyyətlərarası kommunikasiya kontekstində inkişaf etdirilməsini əsas tutur.

6. Autentik materiallar vasitəsilə V-VI sinif şagirdlərində dialoji ünsiyyət bacarığının formalaşdırılması üçün aparılan öyrədici-eksperimental metodiki iş sistemində dialoqlaşdırılmış çalışmaların tipologiyası işlənib hazırlanmışdır: şərti-nitq (şərti-kommunikativ) və sırf nitq çalışmalarları. Şərti-nitq çalışmalarları nitq bacarıqlarının formalaşdırılması, ilkin və orta səviyyələrdə dialoji nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, sırf nitq çalışmalarları isə dialoji nitq bacarığının yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

7. Eksperimentin nəticələri sübut etmişdir ki, dialoji ünsiyyətin V-VI sinif şagirdlərinə autentik materiallar əsasında tədrisi metodikası ənənəvi tədris üsullarından daha yaxşı nəticələr vermişdir.

Dissertasiya işinin ümumi məzmunu müəllifin aşağıda göstərilən məqalə və tezislərində öz əksini tapmışdır:

1. Приёмы активизации диалогического общения учащихся на Приёмы активизации диалогического общения учащихся на занятиях английского языка в рамках формирования коммуникативных умений // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2012, № 2, s.152-157
2. Психологические особенности обучения иноязычному диалогическому высказыванию // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2012, № 1, s.291-295
3. Значение формирования диалогических умений в становлении иноязычной речи учеников 5-6 классов // Dil və ədəbiyyat. Bakı: BDU, 2012, № 2 (82), s. 288-290
4. Autentik dialoqlardan istifadənin linqvistik aspektləri // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2010, № 4, s. 61-65
5. Основные этапы коммуникативной ситуации в обучении диалогическому общению английского языка // Dil və ədəbiyyat. Bakı: BDU, 2012, № 3 (83), s. 272-274
6. Формирование диалогических умений с помощью ситуаций учеников 5-6 классов в процессе обучения диалогическому общению // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri, 2013, № 1, s. 445-448
7. Аутентичные материалы как средство обучения диалогическому общению на английском языке в контексте межкультурной коммуникации // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2013, № 1, s. 250-255
8. Teaching English through dialogues // Межкультурные коммуникации. Тбилиси, 2013, № 20, с. 242-245
9. Formation of dialogic skills in the process of dialogic communication in English by the 5-6th form learners // Вестник. Алматы, 2013, № 3 (40), с. 93-97
10. Лингвopsихологическая характеристика диалогического общения при обучении английскому языку в 5-6 классах / V Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2012, s. 210-212
11. Использование аутентичных материалов в процессе диалогического общения на английском языке учеников средней школе / Beynəlxalq elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2013, s. 125-126

12. Использование ситуативности при обучении диалогическому общению / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVIII Respublika elmi konfransı. Bakı: ADU, 2013, s. 374-377
13. Определение степени сформированности диалогических умений и навыков в процессе диалогического общения на английском языке учеников средней школы / Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2014, s.115-117
14. Инновационные технологии в обучении английскому диалогическому общению / XXI əsr mədəni paradıqması multimədəni aspektdə. Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2014, s. 220-221
15. Речевые действия учащихся на этапах формирования навыков и развития умений диалогического общения / Ali məktəblərdə dillərin öyrədilməsinin müasir problemləri. Ali məktəblərarası X Elmi-Praktik konfrans. Bakı: Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, 2014, s. 248-252
16. Речевые действия учащихся 5-6-классов на этапах формирования навыков и развития умений диалогическому общению средствами аутентичных материалов низшей, средней и высшей уровнях. // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2015, № 1, s.252-256
17. Применение инновационных технологий в обучении диалогическому общению на английском языке в 5-6 классах средней школы / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika elmi-praktiki konfransı. Bakı: ADU, 2015, s.378-381
18. Использование аутентичных материалов при обучении неподготовленной диалогической речи на английском языке в 5-6 классах средней школы / “Dil və Mədəniyyət”. Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2014, s. 85-87.

AUTHENTIC MATERIALS AS A MEANS OF TEACHING
DIALOGIC COMMUNICATION IN ENGLISH TO THE STUDENTS
OF THE 5TH AND 6TH FORMS

Summary

In order to learn to communicate effectively in a foreign language, students must experience the language as it is used for real communication by native speakers. Inclusion of authentic materials in the instructional process addresses this need, as they provide benefits of motivation to learning, authentic cultural information, real language presentation and creative approach to teaching. This research emphasizes the significance of authentic materials in classrooms and provides some practical advice.

The thesis consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of used literature and supplementary material.

The *introduction* substantiates the choice and urgency of the research topic, reflects its scientific novelty, determines aims and purposes of the thesis, formulates principal points set forward for defence, interpretes the subject and object of the research and defines its theoretical and practical significance. Research methods, approbation of the work and its structure are also shown in the introduction.

The first chapter titled “*Theoretical basis of teaching dialogic communication in English to the students of the 5th and 6th forms through the use of authentic materials*” contains the critical analysis of the scientific literature on the problem considered and explores different ideas on the significance of authentic materials as a contributing factor in a foreign language acquisition. Authentic materials add real-life elements to the students’ learning experience and increase their motivation for learning. The chapter also deals with linguistic characteristics of components of dialogic communication in English.

The second chapter entitled “*The basis of teaching dialogic communication in English to the students of the 5th and 6th forms through the use of authentic materials*” covers the problems of using of authentic materials in the teaching of different aspects of a foreign language, methodical authenticity of instructional dialogic texts, their preparation for teaching purposes and tasks and situations produced closely to real-life ones. Here we imply coming to the conclusion that all the authentic

materials used in teaching dialogic communication should be educational-authentic and authentic.

The third chapter of the research work named "*The experimental teaching aimed at the formation and development of dialogic communication skills and habits of the students at school*" deals with working out of authentic materials that can be used at any level in accordance with the students' needs and knowledge. It covers effective ways of organizing special methodical system of activities for perfection of junior students' dialogic communication skills and habits. The chapter also deals with the results of the experimental check up of the worked-out system. It also includes some examples of the classroom activities in which students can use authentic task-based materials to enhance their language learning.

Conclusion summarizes the basic results of the investigation.

Çapa imzalanıb: 05.02.2016
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

